

Fašistický styl

Armin Mohler

Zmatení jazyka

Fašismus¹ – má, když ne s konservatismem, tak přece obecně co do činění s pravicí. Konservativci, tísnění ve svém postavení ze všech stran, se sice jevy [Phänomene] jako fašismus a národní socialismus vždy znovu pokoušeli odsouvat doleva: to, co ostatní nazývají „pravicovým totalitarismem“ se jak po roce 1933, tak po roce 1945 pokoušeli redukovat na levicové kořeny a v politické krajině umístit daleko na levice.² Dají se pro to uvést logické argumenty, jakož i fakt, že zejména po první světové válce se politické krajnosti k sobě vzájemně podkovovitě prohnuly. V silovém poli mezi oběma konci podkovy „zevnělevým“ a „zevněpravým“ také skutečně nějaké to „sem“ a „tam“ existuje; při bližším pohledu se ale omezuje na solitéry a frakce, poté na oblast ideologie. Avšak hranice mezi masovými levicovými a pravicovými hnutími byla vždy znovu vedena proudy krve. Určitě také velice mnoho konservativců osvědčilo svoji odlišnost vůči pravicovému totalitarismu smrtí nebo dlouhými roky vězení. Ale tyto jemnější hranice nejsou historicky tak důležité jako ony druhé, všemi viditelné. Z nich také musí vycházet historiografie.

Toto úvodní vysvětlení je už plně „když“ a „ale“. Sotva totiž existuje fenomén soudobých dějin, jehož obrysy se nám rozplývají tak jako u fašismu. Zdá se, že ke slovu již nepatří žádný předmět. Každý toto slovo užívá, ale pokaždé pro něco jiného a tak už nic neuchopuje. Etikety jako „fašismus“, „fašistický“, „fašista“ jsou přilepovány tak různorodým osobám, organizacím a situacím, že se tato slovíčka stávají nečitelnými. Ve společnosti, v níž

¹ Komentovaný úvod do základní literatury k problému fašismu s. 198 a násl. v: Armin Mohler, *Die Konservative Revolution in Deutschland*, druhé vydání, Darmstadt 1972. Zde se s výjimkou přímo citovaných knih omezuje na literární odkazy, které tam chybí. Snad nejrozsáhlejší bibliografie k tématu se nachází na s. 389–431 v: Ernst Nolte, *Die Krise des liberalen Systems und die faschistischen Bewegungen*, Mnichov 1968; pro nedostatek klasifikace a komentářů je však poněkud exkluzivní. Odkazujeme na ni zejména kvůli dvěma oblastem, které jsou tak rozsáhlé, že je tu musíme ponechat stranou: literaturu o italském fašismu a analýzy pojmu fašismus. Zde citujeme v první řadě literaturu, která je užitečným [ergiebig, též: vydatným] historickým materiálem (a zavádí k ostatní literatuře), ať už fašistické či antifašistické tendence. * Pozn. překl.: Z novějších titulů, které byly u nás po roce 1989 k tématu přeloženy, stojí pro konfrontaci s Mohlerem určitě za pozornost: Noël O'Sullivan, *Fašismus*, druhé vydání, Brno 2002; Robert O. Paxton, *Anatomie fašismu*, Praha 2007.

² Srv. např. Emil Franzel, *Die braunen Jakobiner: Der Nationalsozialismus als geschichtliche Erscheinung*, Mnichov 1964. *Pozn. překl.: česky k tématu viz Johan Goldberg, *Půl století očerňování: nejsou to konzervativci, kdo se musí zodpovídat z fašismu*, Praha 2008.

takřka každý, kdo se zabývá politikou, byl už jednou někým oštemplován jako „fašista“ nakonec toto slovo už nic neznamena. Také specifikace jako „proto-“ a „postfašistický“ nebo ve Spolkové republice tolik oblíbené „kle-rofašistický“ sotva na tomto stavu věci něco mění: Také ony jev nikterak nevymezují, nýbrž mají stejně zevšeobecňující a tím zahlazující ráz jako pojmy kmenové. Vrcholu tato tendence dosahuje v adjektivu „fašistoidní“, zkreslujícího vše do „asi“.

K tomu ještě přistupuje, že dnes už se sám nikdo jako fašista neoznačuje³ – vyjma pár statistů z „lunatic fringe“ {něco jako: „výstřední radikálové“, pozn. překl.}. Tak se toto označení stalo výlučně invektivou, a to, jak bylo řečeno, zcela libovolně použitelnou. To je ale přesně způsob, jak jsou politické pojmy vyprazdňovány a poté vymírají. Nikoli náhodou se zabývání se dosti širokými regály teorií o „fašismu“, jejich třídění a historické odvozování, stalo charakteristickou oblastí moderního ideologického výzkumu.⁴

Fyziognomický přístup

Kdo chce pojmu „fašismus“ dát opět konkrétní obsah, může jít jednoduchou cestou a vyhradit tento pojem italskému hnutí, které ho razilo, a eventuálně jím vytvořenému státu. Ovšem člověk nadaný jistou dobově fyziognomickou intuicí se s takovým omezením natrvalo nespokojí. Brzy zpozoruje, že se vnucuje rozšíření pojmu mimo Itálii. Nejprve zaznamenaná příbuzná jevy ve Středomoří⁵ – např. Falangu ve Španělsku.⁶ Pak jeho pozornost vzbudí

³ Výjimku naznačuje snad slovní hříčka, která je dnes běžná v kruzích francouzské pravice: rozlišuje se substantivum „fasciste“, které tam má spíše pozitivní, přinejmenším ne nenávisný zvuk, od substantiva (a adjektiva) „fâchiste“ (od verba se fâcher = rozčítit se; volně přeloženo slovo znamená „fašistický rypák“) rezervovaného politickým protivníkům. Slovo fašismus si neoškliví ani švagr v roce 1945 zastřeleného Roberta Brasillacha, totiž **Maurice Bardèche**: *Que 'est-ce que le fascisme?*, Paříž 1961 (vydavatelství Les Sept Couleurs).

⁴ Z přehledů teorií o fašismu jsou stále nejužitečnější antologie Ernsta Nolta (ed.), *Theorien über den Faschismus*, Kolín n. Rýnem 1967 a Wolfganga Wippermanna, *Faschismustheorien*, Darmstadt 1972. U obou ovšem přicházejí konservativní výklady fašismu ve srovnání s levicovými a liberálními teoriemi fašismu, jakož i s vlastními interpretacemi z fašistické strany, zkrátka. Přinejmenším pro dílejší oblast to koriguje Klaus-Peter Hoepke, *Die deutsche Rechte und die italienische Faschismus*, Düsseldorf 1968. *Pozn. překl.: Nejdostupnější přijatelný přehled teorií o fašismu v češtině viz N. O'Sullivan, c. d., s. 13 až 38 (dále pak autor, v opozici k Noltemu, rozvádí svoji teorii „nového aktivistického stylu“). Slovensky E. Nižňanský, *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945–1990)*, Nitra 1995.

⁵ Charles F. Delzell (ed.), *Mediterranean Fascism: 1919–1945*, Londýn 1971 (Macmillan).

⁶ Stanley G. Payne, *Falange: A History of Spanish Fascism*, Stanford 1961; Bernd Nellessen, *Die verbotene Revolution: Aufstieg und Niedergang der Falange*, Hamburk 1963. Další literatura v Payneově článku „Spain“ v Hans Rogger a Eugen Weber (ed.), *The European Right*, Berkeley 1965

jednotlivé osobnosti, které jsou pod tento pojem zařaditelné: právě ve Španělsku **José Antonio Primo de Rivera**,⁷ v Belgii především **Léon Degrelle**,⁸ v Anglii sir **Oswald Mosley**.⁹ Také váhání je podnětné: Patří k fašismu ještě **Jacques Doriot**¹⁰ ve Francii, který si stále tak nápadně uchovává styl komunistického masového hnutí, z něhož přišel? Lze k němu ještě počítat Rumuna **Cornelia Zeleu Codreana**,¹¹ jehož „Železná garda“ tak silně koření v selství a je tak silně formována křesťanstvím? A za těmito politiky je patrná celá falanx spisovatelů, kteří plodí tomu příslušnou literaturu. Očividně existuje dobový jev „fašismus“, který se mezi lety 1919 a 1945 vyskytoval v různých zemích, avšak liší se od všeho, co je pak po roce 1945 pod toto slůvko příliš sumárně zahrnováno.

V tomto ohraničení pojmu fašismus na určité historické údobí lze být zajedno s nekonvenční teorií fašismu Ernsta Nolta – i když se stále znovu zkouší (a příznačně spíše v polemických než ve vědeckých textech) dokazovat kon-

(Univ. Of California Press). * Pozn. překl.: česky **Ettore Vernier**, *Falanga*, Praha 2008 (Národní myšlenka). Obsahuje seznam dalších užitečných titulů.

⁷ Bernd Nellessen (ed.), *José Antonio Primo de Rivera: Der Troubadour der spanischen Falange. Auswahl und Kommentar seiner Reden und Schriften* (Schriftenreihe der Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 11) Stuttgart 1965.

⁸ Robert Brasillach, *Léon Degrelle et l'avenir de „Rex“*, Paříž 1936 (Plon); Pierre Daye, *Léon Degrelle et le Rexisme*, Paříž 1937 (Fayard); Jacques Saint-Germain, *La Bataille de Rex*, Paříž 1937 (Les Oeuvres Françaises); Jean-Michel Étienne, *Le Mouvement Rexiste jusqu'en 1940* (Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 165) Paříž 1968 (Colin).

⁹ Arthur Keith Chesterton, *Mosley: Geschichte und Programm des britischen Faschismus*, Lipsko 1937; Hubert Renfro Knickerbocker, *Die Schwarzhemden in England und Englands wirtschaftlicher Austieg*, Berlín 1934; Walter Arthur Rudlin, *The Growth of Fascism in Great Britain*, s úvodem Harolda J. Laskiho, Londýn 1935; Frederick Mullaly, *Fascism inside England: The Story behind Oswald Mosley and the British Fascists*, Londýn 1946; Colin Cross, *The Fascists in Britain*, Londýn 1961 (Barrie and Rockliff); Oswald Mosley, *My Life*, Londýn 1968 (Nelson); David Shermer, *Blackshirts: Fascism in Britain*, New York 1971 (Ballantine), bohatě ilustrováno; Robert Benewick, *The Fascist Movement in Britain*, Londýn 1972 (Allan Lane). * Pozn. překl.: česky **Historie britského fašismu 193–1945**, Nejde 1996 (Národní právo).

¹⁰ Dieter Wolf: *Die Doriot-Bewegung: Ein Beitrag zur Geschichte des französischen Faschismus*, Stuttgart 1967. * Pozn. překl.: Článek Jana Wannera, Pravicový aktivismus ve Francii 1940 – 1945, v: *Historický obzor* XI. / 1994, s. 246–250, je v této souvislosti užitečnější než Michael Winock (ed.), *Historie extrémní pravice ve Francii*, Praha 1998 (Academia).

¹¹ Codreanu, *Eiserne Garde*, Berlín 1939; Klaus Charlé, *Die Eiserne Garde: Eine Darstellung der völkischen Erneuerungsbewegung in Rumänien*, Berlín 1939; Ion Protopopescu aj., *Corneliu Z. Codreanu dans la perspective de vingt ans*, Madrid 1959 (Editura Libertatea). Další literatura v příspěvku Eugen Webera „Romania“ v: *The European Right*, ebd. * Pozn. překl.: česky knižně stále asi jen Miroslav Tejchman, *Balkánský fašismus*, Praha 1989 (Academia).

tinuita fašismu po roce 1945.¹² Naproti tomu fyziognomický stav [Befund, též: nález] se s Nolteho studií¹³ snaší obtížně, to, co nazývá „fašismus“ prohlašuje za takřka povšechný styl údobí mezi dvěma světovými válkami. Nám se fašismus jeví být jednáním [Verhalten], „stylem“, které se v tomto období kříží s jinými způsoby jednání a teprve s nimi vytváří styl doby. Na rozdíl od Nolte (a tím více od levicových teorií fašismu) vůbec nevěříme, že státy a politická hnutí, které se tehdy s obtížemi vymezují jak proti liberální společnosti, tak proti levicovému radikalismu je možné shrnout pod pojem „fašismus“. Také u nich je fašismus jen *jednou* ingrediencí mezi jinými – v jedné zemi v určité situaci silnější, v jiné zase slabší.

Na každý pád jsou všechny pokusy pochopit fašismus z jeho teoretických výroků nebo redukovat ho na teorii (což není totéž) odsouzeny k nezdaru – ostatně právě tak jako pokusy omezit ho na určité sociální vrstvy. V této oblasti politiky je vztah k pojmu pouze instrumentální, nepřímý, dodatečný. Předchází rozhodnutí pro gesto, rytmus, zkratka: „styl“. Tento styl lze samozřejmě vyjádřit i slovy – fašismus není němý, naopak. Slova miluje – ale nejsou tu k tomu, aby sdělovala logickou spojitost. Jejich funkcí je spíše naladit určitou výšku tónu, tvořit klima, vyvolávat asociace. Cesta k pojmové soustavě je zde, srovnáváno s levicí a liberalismem, hledána jen váhavě a nalézána těžce; většinou vede k nahodilým a libovolným výsledkům. Přesto budeme vydatně citovat z fašistických textů. Zdá se to být paradox, ale situaci vystihuje přesně.

Úhrnem se dá říci, že fašisté se očividně lehce vyrovnávají s nesrovnalostmi teorie, poněvadž jejich komunikace se uskutečňuje v kratším gestu právě přes „styl“. Nolteho pokus¹⁴ natlačit stylově tak rozdílné věci jako „Action Française“ Charlese Maurrása a Léona Daudeta, Mussoliniho fašismus a Hitlerův národní socialismus do logicky ze sebe vznikajícího procesu se

¹² Jako příklady mezi mnoha např. Werner Smoydzin, *Hitler lebt! Vom internationalen Faschismus zur Internationalen des Hakenkreuzes*, Pfaffenhofen an der Ilm 1966; Dennis Eisenberg, *Fascistes et Nazis d'aujourd'hui*, Paříž 1963 (Albin Michel); A. del Boca a M. Giovana, *Fascism Today*, Londýn 1969 (Heinemann). Existují také na jednotlivé země specializované pokusy tohoto druhu jako je Michel Géoris-Reitshof, *L'Extrême-droite et le Néo-fascisme en Belgique*, Brusel 1962 (Pierre de Méyère). * Pozn. překl.: V Česku v posledních letech vyšly např.: Pierre Milza, *Evropa v černých košilích*, Praha 2005 (Themis); Martin A. Lee, *Bestie se probouzí*, Praha 2004 (BB Art). První titul je přehledem akademika, druhý – chaotičtější – žurnalisty; oba jsou konformní s politickou objednávkou. Možný doplněk: Nicholas Goodrick Clarke, *Černé slunce*, Praha 2006 (Eminent) nebo i Richard Rudgley, *Vzkříšení pohanství*, Praha 2008 (Mf).

¹³ Např. v jeho stěžejním díle: *Der Faschismus in seiner Epoche. Die Action française – Der italienische Faschismus – Der Nationalsozialismus*, Mnichov 1963. * Pozn. překl.: česky *Fašismus ve své epoše*, Praha 1998 (Argo).

¹⁴ Nolte, ebd. Jeho již dříve jmenovaná kniha „Die Krise des liberalen Systems...“ bere více zřetel na historický stav [Befund], ale také více působí jako práce povinná.

mohl přihodit jen učenci příchodímu z filosofie {Nolte mj. studoval u M. Heideggera, pozn. překl.} Historický takt nutí k *fyzionomickému* se přiblížení k tématu a vede k méně přehledným výsledkům.

Benn a Marinetti

S naším fyziognomickým popisem nepokrýváme jednotlivé politické jevy, což musí zůstat vyhrazeno větší studii. Pokoušíme se spíše – což zestručněný postup dovoluje – na určitém nám nepříliš vzdáleném momentu pochopit specificky fašistický cit pro styl vyjádřený slovy. Každopádně se jedná o scénu, která se jevila jako paradigmatická již současníkům. Na jaře 1934 navštěvuje **Tommaso Marinetti**, teoretik futurismu povýšený na vysokého státního hodnostáře {již v roce 1929 se stal členem Accademia d'Italia, pozn. překl.}, Hitlerovo Německo. V personální unii je mluvčím jak tohoto zneklidňujícího moderního uměleckého proudu, tak i italského fašismu. Jako takový je v Berlíně přijat s velkou poctou, ale pocit cizosti a nejistoty vůči hostu z jihu nelze přehlédnout – Německá říše ještě úplně nepřerostla úlohu mladšího Mussoliniho partnera.¹⁵

Patrně jen jeden člověk přijímá italského rétora umění jako sobě rovného: **Gottfried Benn**, který na banketu pořádaném pro Marinettiho „Svazem národních spisovatelů“¹⁶ jako jeho místopředseda hosta vítá.¹⁷ Benn mluví v zastoupení v zahraničí se nacházejícího předsedy Hanse Johsta, který jako Benn sice také vychází z expresionismu, ale svým boдрým, folklórem podmalovaným uměním se do národně-socialistické kulturní politiky hodí přece jen lépe než on. (Benn se ještě ve stejném roce musí stáhnout do funkce vojenského lékaře.¹⁸) Na Bennově řeči je poznat, že se při této příležitosti nemusí přemáhat. Dokonce je v ní cítit cosi jako úleva.

Zajímavé je, že Benn se na Itala neobrací se společným smýšlením nebo sounáležitostí idejí. Podle něj je to spíše úkol Německa než Itálie „spolupra-

¹⁵ Jakékoli posuzování Třetí říše zpětně z roku 1945 vede do slepé uličky abstrakcí. Kdo Třetí říši nevidí jako historický jev, který se rozvíjí postupně, přes různé fáze, nebude mít ke zde rozvíjenému způsobu pohledu přístup.

¹⁶ Nástupnická organizace dřívějšího PEN-Clubu založená ve Třetí říši 8. ledna 1934, která byla významná jen několik měsíců.

¹⁷ Rede auf Marinetti (Řeč k Marinettimu), s. 101–107 v: Benn, *Kunst und Macht*, Stuttgart 1934; kromě toho v: Benn, *Gesammelte Werke*, ed. Wellershoff, sv. 1, Wiesbaden 1959. * Pozn. překl.: V jediném českém knižním výboru z Bennovy esejistické prózy, *Nokturno*, Praha 2005, tato řeč, jakož i některé zásadní eseje (např. Dórský svět, Nový stát a intelektuálové) příznačně chybí.

¹⁸ Materiály o Bennovy přehledně shrnuje: Wilhelm Wodtke, *Gottfried Benn*, Stuttgart 1970, druhé rozšířené vydání s rozsáhlou kritickou bibliografií.

covat na neteatrálním, velkolepě chladném stylu, který v Evropě právě vzniká“. Benn chválí futurismus, že „odvrhl stupidní psychologii naturalismu, prolomil ztrouchnivělý a rozbředlý masiv buržoazního románu a jiskřivou a prudkou strofickou Vašich¹⁹ hymnů se vrátil k principu umění: tvoření [Schöpfung] a stylu“. Už útoky jsou zajímavé. Jdou proti psychologii, teatrálnosti ve smyslu kukátkového jeviště [Guckkasten-Bühne], proti malicherně pedantské buržoazní kultuře. A s pozitivními hodnoceními je už předjímána značná část fašistického sentimentu:²⁰ **chladný styl, prudký, jiskřivý, velkolepý.**

To, nač se Benn u hosta v dalším průběhu řeči odvolává, nejsou tedy obsahy v obvyklém smyslu – je to určitá dynamika, rytmus: „Vprostřed období otupělých, zbabělých a přetížených instinktů jste vyžadoval a založil umění, které se nepříčilo ohni bitev a útoku hrdiny... Žádal jste 'lásku k nebezpečí', 'přivyknutí k energii a smělosti', 'odvahu', 'neohroženost', 'vzpouru', 'objekt útoku', 'poklus', 'smrtný skok' a nazval jste je 'krásnými idejemi, za něž se umírá'.“ S těmito z Marinettiho díla vybranými klíčovými slovy {konkrétně pocházejí z futuristického manifestu z roku 1909, pozn. překl.}, Benn dále nastiňuje, co je společné – především původ z války. Avšak válka není chápána v národně-socialistickém smyslu jako osvobozenecá válka poníženého národa. Míneň je spíš boj sám o sobě, u něhož málo záleží na tom, že oslovený stál tehdy na druhé straně. Naopak: tento způsob války vytváří zvláštní bratrství proti sobě bojujících, kteří k sobě mají blíží než k „měšťákovi“, „pad'ouroví“ ve vlastním táboře.

¹⁹ Přímé oslovení Marinettiho.

²⁰ Existuje už zvláštní literatura, která se tento sentiment (ne sentimentalitu!) pokouší pochopit. Má původ ve Francii: Paul Sérant, *Le Romantisme fasciste: Étude sur l'oeuvre politique de quelques écrivains français*, Paříž 1959 (Fasquelle), pojednává o **Alphonsu de Châteaubriantovi, Abelu Bonnardovi, Louis-Ferdinandu Célinovi, Lucienu Rebatetovi, Pierre Drieuovi La Rochelle, Robertu Brasillachovi**; Raoul Girardet, Notes sur l'esprit d'un Fascisme français 1934–1939, v: *Revue Française de Science Politique*, Paříž 1955, s. 529-546; Tarmo Kunnas, *Drieu La Rochelle, Céline, Brasillach et la tentation fasciste*, Paříž 1972 (Les Sept Couleurs). Odnože těchto proudů zpracovává např. fejetonistická kniha Belgičana Pola Vondrommea, *La Droite buissonnière* (Záškolácká pravice), Paříž 1960 (Les Sept Couleurs), v níž jsou mezi jinými vylíčení **Maurice Bardèche**, přítel Brasillacha, pak **Paul Sérant, Louis Pauwels, Alfred Fabre-Luce**. Z příliš široké definice fašismu vychází: Walter Heist, *Genet und andere: Exkurse über eine faschistische literatur von Rang*, Hamburk 1965, kde jsou mj. k nalezení Henry de **Montherlant** a Céline. O jiných zemích existuje málo literatury tohoto druhu. O Anglii kupříkladu: John R. Harrison, *The Reactionaries: A Study of the Anti-Democratic Intelligentsia*, New York 1967 (Schocken), mj. o **Wyndhamu Lewisovi, Ezrovi Poundovi, Davidu Herbertu Lawrenceovi**. V literatuře o italském fašismu se příliš málo na dbá studii intelektuálních dějin od Maurice Vaussarda, *De Pétrarque à Mussolini: Évolution du sentiment nationaliste italien*, Paříž 1961 (Colin), v níž je zvláště zajímavá prehistorie fašismu (nejenom Gabriele d'Annunzio, také Enrico **Corradini**, Luigi Federzoni, Alfredo **Oriani**, Giovanni **Gentile**). Pokusem vylíčit obecně vztah intelektuálů k fašismu je: Alastair Hamilton, *The Appeal of Fascism: A Study of Intellectuals and Fascism*, Londýn 1971 (Blond).

Benn také mluví o „třech základních hodnotách fašismu“. Logicky to pro něj nejsou obecné ideje ani etické imperativy, nýbrž – podivuhodně, ale konsekventně – tři formy: „Černá košile v barvě hrůzy a smrti, bojový pokřik 'a noi'²¹ a bitevní píseň, Giovinezza.“²² Že to necituje pouze jako italskou zvláštnost, je zřejmé ihned, když v následující větě přechází v „my“: „My zde..., kteří jsme tyto evropské nálady a tato evropská nutkání k formě [Formzwängen] nosili v sobě...“. A Benn zřetelně klade důraz na futurističnost, orientaci na budoucnost, když oproti „přívětivým floskulím epigonů“ poukazuje na „tvrdost tvůrčího života“: „Na přísnost, ráznost, na strukturu ducha [Gerüsthafte des Geistes], který pracuje na svých světech a pro umění je vždy konečnou morální alternativou vůči čisté materii, přírodě, chaosu, úpadku [Rücksinken], neforemnému.“

Alternativa vůči neforemnému

Bennova věta o „struktuře ducha, který pracuje na svých světech“ je v řeči k Marinettimu asi rozhodujícím místem: Ztotožnění umění (a v širším smyslu stylu) s „morální alternativou“ v podstatě podřizuje morálku stylu; styl nastupuje před smýšlením, forma se řadí před ideou. To je něco, co musí být každým, kdo vychází z osvícenství²³ pocíťováno jako troufalost, ba jako provokace. Jde přitom ovšem o něco daleko vyhocenějšího než o konflikt mezi etikou smýšlení a etikou odpovědnosti, v němž obvykle nalézáme levičici zapletenu ve sporu s pravicí. Onen konflikt byl s to pochopit přinejmenším ve svém pojetí [Anlage]. Zde se vůči fašistovi vidí konfrontován s něčím jemu zcela cizím. Domnívá se, že „narazil jen na estetické kategorie, jinak na nic“. Nemělo by však být přehlédnuto, co „estetické“ znamená v přesném smyslu a nikoli v tomto babylonském zmatení jazyků: pochází z řeckého slovesa „aisthanestai“, které odpovídá slovesům „vnímat“ [wahrnehmen] nebo „dívat se“ [anschauen]. Estetické jednání je tedy nejprve zdráhání vrhnout se od abstrakcí, od „systému“, do reality. Překládat „estetické“ pouze jako „estétské“ [geschmäcklerisch] je už velmi sporné.

Ale nedorozumění s „estetickým“ není jediné. Nastíněný postoj samozřejmě vede zpět k „dekadenci“ posledního přelomu století (a ještě dále

²¹ „(Sem) k nám!“

²² „Mládí“.

²³ Neopakujeme zde, co bylo námi řečeno v „Metodologickém exkursu“ (s. 81 a násl.): Armin Mohler, *Sex und Politik*, Freiburg im Breisgau 1972. *Pozn. překl.: Zde je nutno zdůraznit, že již „iracionalista“ Nietzsche pokládá podobně jako literární dandyové (a la Baudelaire, Oscar Wilde aj.) za původní zdroj hodnot právě soud vkusu, z něhož se teprve absolutizací stal morální požadavek a k němuž je nezbytné najít cestu zpět a učit se jej kultivovat.

k nesentimentálním směrům v rámci první romantiky). Ani tato dekadence nesmí být viděna příliš jednoduše. Není jen úpadkem, nervosou, pozvolným rozkladem – je současně přechodem, ba více: je „převratem“ k tvrdšímu. Nietzsche, velký kritik „dekadence“, na začátku „*Ecce homo*“²⁴ mluvil o svém „dvojitém původu“ „jaksi z nejvyššího a nejspodnějšího stupně žebříku života, zároveň dekadent i počátek“.²⁵ Kdo pátrá po duchovních kořenech fašismu, dříve či později narazí na jednu velkých postav této „*décadence*“: na **Maurice Barrès**,²⁶ spisovatele a poslance sněmovny, který začínal jako dandy a skončil jako symbolická postava politiky. V jeho díle a názorech²⁷ je fašismus již paradigmaticky vyhraněný;²⁸ jeho žáci **Drieu La Rochelle** a **Brasillach** působí vedle této mocné otcovské figury mnohdy jako slabé repliky.²⁹

²⁴ Druhá věta z „Proč jsem tak moudrý“, 1.

²⁵ Nietzsche, *Ecce homo*, Praha 1929, s. 15 (překlad Josef Fischer). * Pozn. překl.: Nietzsche tento „žebřík“ ovšem současně mnohde i sám zatarasil, viz Giorgio **Locchi**, *O smyslu dějin*, Ed. Fascikly č. 6.

²⁶ Literatura je shrnuta v: Alphonse Zarach, *Bibliographie Barrésienne 1881–1948*, Paříž 1951 (Presses Universitaires). Dosud poslední systematický přehled: Zeev Sternhell, *Maurice Barrès et le Nationalisme français*, Paříž 1972 (Colin). Dvacetisvazkové souborné vydání díla, s obrazovými dokumenty, se objevilo v letech 1965–1968 u „Club de l’Honnête Homme“, Paříž. Z dosavadních pozůstalostních vydání je obzvláště podnětná korespondence s antipodem Maurrasem v: Maurice Barrès/Charles **Maurras**, *La République ou le Roi: Correspondance inédite* (1888–1923), Paříž 1970 (Plon).

²⁷ Tyto postoje jsou zvláště patrné ve vzpomínkách jeho soukromého tajemníka Jeana Tharauda: Jérôme et Jean Tharaud, *Mes Années chez Barrès*, Paříž 1928 (Plon).

²⁸ Z toho vychází i Robert Soucy, *Fascism in France: The Case of Maurice Barrès*, Berkeley 1972 (University of California Press).

²⁹ Na Barrèsovi a ostatních francouzských autorech lze ukázat sled generací ve fašismu. Generace předchůdců a otců sahá např. od **Georgese Sorela** (1847–1922) přes markýze **de Morèse** (1858–1896) až k Barrèsovi a René Quintonovi (1865–1925); pro srovnání: d’Annunzio (1863–1938). Po ní následují v rámci fašismu tři generace. První plyne přibližně paralelně s velkými diktátory (Lenin 1870–1924, Stalin 1879–1953, Mussolini 1883–1945, Hitler 1889–1945). Ve Francii žádného významného zástupce nemá; pro srovnání: Benn (1886–1956). Prostřední a pro vlastní fašismus nosná generace je narozena asi mezi lety 1890 a 1905: Drieu La Rochelle (1893–1945), Céline (1894–1961), Montherlant (1896–1972), Rebatet (1903–1972); pro srovnání: Ernst Jünger (1895). Paralelně k tomu politici: Roberto Farinacci (1892–1945), Mosley (1896), Doriot (1898–1945), Codreanu (1899–1938), José Antonio Primo de Rivera (1903–1936), Degrelle (1906). Ke třetí generaci se přechází přes Brasillacha (1909–1945); tato třetí generace se rodí od roku 1910 a fašismus zná již z adolescentního věku jako samozřejmý jev okolního prostředí. * Pozn. překl.: Pro srovnání data narození některých Čechů hlásících se k fašismu nebo národnímu socialismu: **Arnošt Procházka** 1869, **Viktor Dyk** 1877, **Radola Gajda** 1892; **Jan Scheinost** 1996; **Felix de la Cámara** 1897; **Jan Rys-Rozsévač** 1901; **Karel Lažnovský** 1906; **František Teuner** 1911; **Jan Pipota** 1918; **Igor Moravec** 1920.

Obé „esteticismus“ a „dekadence“, je ale jen dílčím symptomem posledních dvou staletí a procesu přesahujícího celý západní svět. Mohli bychom jej, s odkazem na středověký spor mezi universalisty a nominalisty, nazvat nominalistickým obratem novověku. Tím je míněno, že **někdejší universální výklady zanikají**. Staré soustavy vysvětlující svět, které měly odpověď na všechno a pro každého, se rozpadají. **Čím více se ale rezignuje na všeobecné vysvětlení světa, tím zřetelněji se jeví zvláštní, individuální, které se jako tvar odlišuje od beztvareho.** To je Bennova „alternativa vůči čisté materii, přírodě, chaosu, úpadku, neforemnému“. Nese s sebou vždy rezignaci na universální, všepatřičnou morálku; „morální“ je individuální, chaosu vzdorující závazek [Bindung, též: konsenz]. Běžnými slovy se jedná o **překonání idealismu existencialismem**.³⁰ „Existencialismus“ je ovšem zase víc; nikoli pouze filosofické závazky [Schulden], nýbrž postupný proces vyvíjející se mezi první romantikou a údobím světové války, který zahrnuje všechny sféry života a ještě nedospěl ke konci. Toto vše může být jen skicovitě naznačeno, abychom ukázali, na jakém duchovně-historickém pozadí je zde popisované vidět.

Podezření z fašismu ve Třetí říši

Před naskicovaným pozadím se řadí leitmotivy, které Benn stanovuje ve své řeči k Marinettimu. „Přísný styl“ – to je právě forma vzdorující neforemnému. To je styl, který žije z napětí futuristického mládí a černé smrti; nutně v sobě zahrnuje antiburžoazní afekt; zdůrazňuje energii a instinkt. Právě tak je ovšem typické, že tehdy v roce 1934 validní „obsahy“: tradice a smysl pro řádnost [Biedersinn] stejně jako národní pospolitost, moralizování i apoštolství zdraví, národní a sociální, půda a rasa, skoro úplně chybí ... (Když Benn v oněch letech mluví o „Zucht“ {chov, ale také kázeň, disciplína, pozn. překl.} a „Züchtung“ {pěstění}, tak je to mimo veškerou rasovou hygienu.) Hranice je vedena dost ostře.

Není to ovšem hranice mezi opozičním a loajálním. Gottfried Benn se tehdy ještě ztotožňuje s Třetí říší, v jejímž jménu hostu z Itálie říká: „Forma – v jejímž jméně bylo vybojováno vše, co kolem sebe v novém Německu vidíte; forma a kázeň: obojí symboly nové říše; kázeň a styl ve státě a v umění: základ imperativního obrazu světa, který vidím přicházet. Celá budoucnost, kterou máme, je toto: stát a umění...“ (Že stojí „stát“ /„Staat“ steht/ a ne „národ“ /Volk/, jistě není náhoda). To je „politično jako estetická mocnost“,

³⁰ Pozn. překl.: srv. nutně s tezemi György Lukáče v: *Existencialismus či socialismus*, 1949 (Nová osvěta), *Die Zerstörung der Vernunft*, Berlín 1954 (Aufbau-Verlag); S. F. Odujeva, *Stežkami Zaratuštry*, Praha 1976 (Nakladatelství Svoboda)!

o níž hovoří zvláštní sbírka článků Bennových žáků, která v jednom spolko-
vém nakladatelství může vyjít ještě rok po řeči k Marinettimu.³¹

Bennovo ztotožnění ovšem nebylo akceptováno. Brzy po citované řeči je zatlačen do vnitřní emigrace. Jeho opce [Option] z let 1933/34 byla později jak jeho stoupenci, tak většinou jeho kritiků interpretována jako „nehoda“, jako momentální slabost charakteru. Poněvadž proud, který se stává dominantním je ve Třetí říši vidět jen později (po roce 1934), nerozpoznává se vnitřní spojitost, která v Bennově díle vede od raných 'novel z Rönne' přes básně jako „Schädelstätten“ a „Quartär“ k řeči k Marinettimu. Přispěla k tomu ovšem i argumentace, kterou je Benn od roku 1934 tlačěn na periferii. Je převzata ze slovníku proti „zvrhlému umění“; namířena proti Bennovým expresionistickým začátkům – jako kdyby expresionismus byl sám o sobě už „levicový“ nebo „liberální“ umělecký proud. Nadávky jsou známy: „homosexuální prase“, „odpudivý čmáral“³² a podobně. Naopak je *tehdy* nemožné kaceřovat texty z let 1933/34 jako „fašistické“. Brání tomu už ohled na italského spojence, s jehož pomocí se Říše snaží dosáhnout zahraničněpolitické manévrovatelnosti [Bewegungsfreiheit].

Interně je však po celou Třetí říši „fašistický“ oblíbeným slůvkem kritiky, s nímž ortodoxní národní socialisté stigmatizují disidenty.³³ Slovo má pro ně konkrétní význam. Existují tehdy dvě formulace, jimiž se znevažují nonkonformisté, kteří nemohou být počítáni ani k levici ani k liberálům či starokonservativcům. Ta tvrdší, blížící se už denunciaci u policie, se nazývá „černá fronta“: odvozena od stejnojmenného hnutí Otto Strassera označuje vedle vlastního národního bolševismu národně-revoluční osobnosti a frakce všeobecně, v napětíovém poli například mezi Ernstem **von Salomonem**, selským vůdcem Clausem Heimem a bývalým šéfem Mladoněmeckého řádu Artu-

³¹ Günther Mann (ed.), *Die preußische Dimension: Intellektuelle Waffengänge*, Eisenach 1935 (Erich Röth Verlag). Citát je titulem příspěvku od Eberharda Gibarnoa; právě tak typický v našem smyslu je závěrečný příspěvek Hans-Joachima Neitzskeho „Zwang zur Form“ (Nutkání k formě). Svazek je pod vlivem Bennovy již zmíněné knihy „*Kunst und Macht*“; „Pruskem“ je míněna strohost nutná k formě.

³² Např. v: *Das Schwarze Korps* ze 7. 5. 1936; opětovně v: *Völkischer Beobachter*, 8. 5. 1936.

³³ Je poučné takové tóny zachycovat v disertacích napsaných během Třetí říše, které srovnávají národně-socialistické Německo a fašistickou Itálii. Srv. mj. Ernst Raue, *Die ideologischen Grundlagen der Staats- und Wirtschaftsauffassungen des Nationalsozialismus mit vergleichender Betrachtung des Faschismus*, Berlín 1934; Kurt Ziegler, *Faschismus und Nationalsozialismus: Eine politisch-ökonomische Untersuchung*, Heidelberg 1936; Werner Rössler, *Faschismus und Nationalsozialismus: Eine Untersuchung sozialer und politischer Wesensunterschiede an Hand eines Vergleichs der Carta de Lavoro mit dem Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit*, Heidelberg 1938; Wilhelm Scheler, *Fascismus und Nationalsozialismus*, Kolín n. Rýnem 1939.

rem Mahraunem.³⁴ Naproti tomu slůvko „fašistický“ – určené jak řečeno jen pro interní potřebu, nikoli k publikování – je podstatně diferencovanější. Jeho účelem není politicky postavit mimo zákon [Vogelfrei-Erklärung], nýbrž duchovní diskriminace.

Zde píšící během války stále znovu zažíval, že poukazy na **Ersta Jünger**a byly ze strany partaje zodpovídány jejich onálepkováním za „fašistické“ – což bylo míněno znevažujícím. Čtyři Jüngerovy knihy o první světové válce, vyšlé mezi lety 1920 a 1925, jsou sice ve Třetí říši počítány ještě do korpusu národní literatury. Avšak na ně navazující texty, v nichž Jünger nechává naivní nacionalismus frontových bojovníků za sebou, jsou literárními historiky a kritiky Třetí říše buď pomíjeny, nebo pojednány s citelnými rozpaky. Platí to zejména pro první vydání Dobrodružného srdce (*Das abenteuerliche Herz*, 1929), knihu Dělník (*Der Arbeiter*, 1932) a také eseje Totální mobilizace (*Totale Mobilmachung*, 1931) a Přes bolest (*Über den Schmerz*, 1934). V německých duchovních dějinách mají podobnou funkci jako již uvedené Bennovy texty z let 1933/34: procvičují určitý duchovní postoj, určitý styl tak ostře a precizně, že národní socialismus navzdory jistým ohlasům na povrchu instinktivně vycitíuje jinakost a odpovídá výtkou „fašismu“.

Toto odmítnutí se u Jünger a u Benna zaměřuje na totéž: na „chlad“ a na „chorobný egoismus“. Dokonalost formy prý u tohoto typu spisovatele předchází službě národu, prožitek povinnosti; gesta jsou mu důležitější než vyznání, odhodlaný nepřítel blíže než průměrný příslušník jeho národa. Zdá se, že je podezírají z nového aristokratismu. Jünger, od něhož známe větu: „Dnes se člověk ve společnosti nemůže pro Německo namáhat“³⁵ (a který je v podezření, že toto mínění z roku 1929 nezměnil ani po roce 1933) – tento Jünger platí za dandyho jako **Henry de Montherlant** nebo **Gabriele d'Annunzio**,³⁶ ba jako Barrès.³⁷ (Národně-socialistickou výtkou fašismu je vždy míněno internacionalistické, „neněmecké“, zde: románské.)

³⁴ K pojmům a jménům z této věty srv.: Mohler, *Konservative Revolution*, s. 47, 142, 242, jakož i rejstřík. * Pozn. překl.: Míněno je se vši pravděpodobností vydání z roku 1972 (předchozí a první vydání: 1950; zatím poslední šesté: 2005). Jednotlivá vydání se více či méně obsahově liší.

³⁵ Ernst Jünger, *Das abenteuerliche Herz*, Berlín 1929, s. 153.

³⁶ K d'Annunziiovi srv. dosud poslední monografii, která je podnětná zejména svými ilustracemi: D'Annunzio (v řadě: I Giganti della Letteratura), Milán 1973 (Mondadori). Z dřívější literatury především knihy jeho „Eckermann“ {narážka na proslulého Goetheova životopisce, pozn. překl.} T. Antonginiho a také E. Falquia (ed.), *Bibliografia dannunziana*, Florencie 1941, 2 vyd. Mimo toho z francouzského pohledu Aniante, *Gabriele d'Annunzio: Saint Jean du Fascisme*, Paříž 1934 (Mercure de France).

Magický nulový bod

Benn a Ernst Jünger patří do téže „duchovní rodiny“, ale k různým větvím. U Jüngerera přichází něco, co se u téměř o desetiletí staršího Benna v této jednoznačnosti nenachází. (Existují situace, v nichž je – nehledě na individuální rozdíly – odstup devíti let již rozdílem takřka generačním.) „Dobrodružným srdcem“ procestovaný svět vypadá jako noční strana k Bennovu „dórskému světu“³⁸ zalitému sluncem.

Ve skoro nevypátratelném prvním vydání³⁹ „Dobrodružného srdce“ raný Ernst Jünger napsal věty,⁴⁰ které se určité početně malé vrstvě hluboce a nezapomenutelně vryly: „Máme ve světě pověst, že jsme schopni zničit katedrály. V době, v níž vědomí neplodnosti vyhání z půdy jedno museum vedle druhého, to chce jmenovat mnohem více... Pracovali jsme přísně nihilisticky a, zřikajíce se nejskromnějšího fikového listu vlastního tázání, nás samé v podstatě střílelo 19. století, jen úplně na konci se rýsovaly temné prostředky a muži dvacátého... My Němci nedali Evropě šanci ztratit příliš.“ V těchto často citovaných, ale také často příliš povrchně vykládaných větách je zřetelný „nominalistický“ afekt:⁴¹ obrana vyprázdněných všeobecností (fikový list tázání), směr úderu proti universalistickému („Evropa“).

³⁷ Je překvapující, že v rozsáhlé literatuře o Ernstu Jüngerovi otázka Barrèsova vlivu na něj skoro chybí. Možná to spočívá v tom, že Jünger – jinak stran své četby naprosto sdílný – tento hluboký vliv zamlčuje. Jeho raná práce *Der Kampf als inneres Erlebnis*, (Boj jako vnitřní zážitek, 1922) je, zejména ve svém původním znění, nemyslitelná bez Barrèsovy *Du Sang, de la Volupté et de la Mort* (Z krve, rozkoše a smrti). Tharaudův popis (op. cit.) Barrèsovy osoby se místy čte jako portrét Jüngerův. * Pozn. překl.: Zdá se, že Mohler přehlédl studii Rainera Gruentera *Formen des Dandysmus: Eine problemgeschichtliche Studie über Ernst Jünger* v: *Euphorion* č. 46/1952, s. 170–201, v níž autor na s. 194 Barrèse – ještě s mnoha jinými – v této souvislosti zmiňuje; výše uvedené Barrèsovo dílo vyšlo v češtině v roce 1907 jako *Kniha krve, rozkoše a smrti* (III. svazek knihovny Volných směrů Dráhy a cíle), avšak podstatně zkrácené právě o ty kapitoly, které nás v této souvislosti zajímají.

³⁸ Podle Bennova eseje „Dórský svět“, v němž se jeho „fašismus“ vyjádřil v nejkonzentrovanejší podobě: *Kunst und Macht*, s. 11–65; *Ges. Werke*, sv. 1, s. 262–294. * Pozn. překl.: Dělský potápěč připravuje český překlad – spolu s Jüngerovým *Sizilischer Brief an den Mann im Mond*, který je jeho dokonalým „nočním“ protějškem.

³⁹ Zde ovšem může být přibráno vydání z roku 1961, Stuttgart, sv. 7, protože tam byla tato kniha – na rozdíl od jiných raných děl – otištěna obsahově beze změny.

⁴⁰ Ernst Jünger, *Das abenteuerliche Herz*, Berlín 1929, s. 153, 186, 187.

⁴¹ Nominalistický obrat se u Jüngerera dá nejlépe doložit jedním žurnalistickým textem, který kvůli této jednostrannosti nepřevzal do žádné ze svých knih – totiž článkem „Das Sonderrecht des Nationalismus“ z časopisu *Arminius*, Mnichov, č. 4/1927, s. 3–5. Relativní nediferencovanost tohoto textu ve srovnání s knihami dává vyniknout zásadnímu; viz úvodní věty: „My nacionalisté nevěříme na všeobecné pravdy. Nevěříme ve všeobecnou morálku. Nevěříme na lidstvo jako kolektivní bytost s centrálním svědomím a jednotným právem. Věříme spíš na nejpřísnější podmíněnost pravdy, práva a morálky časem, prostorem a krví. Věříme na hodnotu zvláštního.“ (Budiž preventivně poznamenáno, že „krev“ u Jüngerera, právě tak jako „rasa“ u Spenglera, není míněna ve smyslu zoologické rasové

Že tento výklad není nijak násilný, se dá vyčíst na jiném místě (s. 189) stejné knihy, kde Jünger mluví o „konsekventních pokusech humanity, uznat člověka spíše v každém Křovákovi než v nás, také proto naše (pokud jsme Evropany) stále znovu prosakující bázeň [Scheu, též: odpor nebo plachost] před námi samými. Znamenitě a jen žádný soucit s námi! To je pozice, z níž se dá pracovat. Toto měření na tajném, v Paříži uloženém protometru [Urmeter] civilizace – znamená pro nás prohrát na konci prohranou válku, znamená konsekventní provedení nihilistického aktu až k nevyhnutelnému bodu. Pochodujeme už dlouho k magickému nulovému bodu, který překoná jen ten, který disponuje jinými, neviditelnými prameny síly.“ Bylo by nesmyslné interpretovat taková místa ještě nacionálně německy: „německým“ zde není míněn protiklad k „francouzskému“ nebo „anglickému“ (taková nepřátelství se u Jüngera nenacházejí nikde); „německé“ zde prostě označuje zdráhání uznat onen protometr.

Vůli vyvozovat důsledek ze zhroucení západní hierarchie hodnot můžeme nazvat existencialismem. Ale, jak už bylo řečeno, tento pojem je široký; existuje „existencialismus“ a „existencialismus“. **Co se zde pokoušíme vymezit jako „fašismus“, je už dost specifický způsob stáhnutí se z debaklu všeobecnosti a systému zpět na existenci.** Především zde nesmí být přehlédnuta zvláštní směs destrukce, anarchie na jedné straně a formy, stylu na druhé. V uvedené knize (s. 222 a násl.) vymezuje Ernst Jünger tuto polaritu (tedy napětí, žádné štěpení) stále znovu: „Naše naděje spočívá v mladých lidech, kteří trpí zvýšenou teplotou, poněvadž v nich hlodá zelený hnis hnusu, ve vznešených duších, jichž nositele ihned vidíme vplížit se mezi nemocné řádu koryt. Spočívá ve vzpouře, která se staví proti vládě pohodlí, a která proti světu forem namířenému ničení potřebovala zbraně, výbušninu, aby vymetla životní prostor pro novou hierarchii.“ (U textů tohoto druhu má ulpívání na jednotlivých slovech málo smyslu, poněvadž zde slova nemají stejný pevný význam jako v systémovém myšlení. Benn by jistě nemluvil o „proti světu forem namířenému ničení“. Ale polaritou „vzpouře“ a „nové hierarchie“ míní Jünger totéž co Benn).

Ernst Jünger byl dobrovolníkem první světové války a jev, který se zde pokoušíme vymezit je vskutku nemyslitelný bez mladých lidí, kteří se tehdy v celé Evropě vykonáním nouzových zkoušek a často zatajením svého příliš mladického věku dobrovolně tlačili ke zbraním, pryč ze školních lavic. Prověřujeme-li dnes nezaujatá svědectví onoho „odchodu“, sotva narazíme na nenávist vůči „nepříteli“ (to byla v podstatě záležitost zázemí). Za obranou vlasti posunutou do popředí je znatelné něco naléhavějšího: touha po jiné,

nauky; spíše vyjadřuje „mít formu“.). *Pozn. překl.: Srv. v tomto směru náš překlad podobného Jüngerova textu *Nástup nacionalismu* z roku 1926 na internetových stránkách *Národní myšlenky*, mj. „...obecnost se počítá a váží, zvláštnost se hodnotí a cení...“

absolutní formě života. Jistě byla brzy utlumena monotónností zákopového boje, zlomena všudypřítomností smrti. Ale ti, kteří přežívají, přinášejí právě toto napětí mládí a smrti zpět do prostředí, které zůstalo liberální, a nemohou na ně zapomenout.

Také pro to se v němčině nacházejí nejpůsobivější formulace u Ernsta Jüngerera. Na konci prvního vydání *Dobrodružného srdce* tuto vzájemnost jasně zdůraznil. Na jedné straně⁴² zapřísahá „žhnoucí sny, které jsou výsadou mládeže, hrdé skryté zvěře, která před východem slunce vstupuje na mýtiny duše“. A pokračuje: „K nejhroživějším pochybám stávajícího patří, obzvláště v době, v níž se sprostota [Gemeinheit] líčí maskou vyššího lidství, pochyba o skutečnosti snů, ve výskyt zóny, v níž má platnost ocenění smělého života ...“ Na druhé straně jej „bezejmenní, nezvěstní“ upozorňují na ono „skryté bratrství“, onen „vyšší kruh života, jenž se živí duchovním chlebem oběti“. A Jünger mluví o „ohnivém vzduchu, který duše potřebovala k dýchání“. Způsobuje „to nutně, že neustále, ve dne v noci, umírá osaměle. V hodinách, v nichž se mládí probouzejí niterná křídla, zatímco hledí ze svých vikýřů přes domy kramářů, musí tušit, že tam zcela vzadu, na hranici neznámého, v zemi nikoho, je střežena každá standarta a maskována každá předsunutá hlídka.“

Text jako tento působí dnes, téměř o půl století později, nejen kvůli své obrazové volbě cize. A mnohé by mohl šokovat. Citujeme ho, a citujeme Benovu řeč k Marinettimu, protože od těchto textů je přece jenom snažší přístup k silně zhuštěným heslům politické aktuality [Aktualität] oné doby. Musejí být ovšem korigována dvě nedorozumění, jimž jsou rané politické texty Ernsta Jüngerera opakovaně vystavovány.⁴³ Nejprve to, že prý jde o projevy vysoce kultivovaného outsidera, které jsou závazné jen pro něj samého a několik ostatních jednotlivců. Jistě to tehdy byli jen nemnozí, kteří takové obsahy dokázali takto formulovat – srovnatelné nacházíme např. u Montherlanta, Drieua La Rochelle nebo René Quintona,⁴⁴ trochu květnatěji u Gabriele d'Annunzia. Ale tito autoři formulují, co mnozí instinktivně cítí. Což

⁴² Tyto a následující citace: *ibid.*, s. 260 a násl.

⁴³ Máme za obecně známé, že se Ernst Jünger změnil a v druhé polovině svého díla opět dospěl k universalistickým představám – proces, který snad začíná textem *Der Friede* (1945) a kulminuje v *Der Weltstaat* (Světový stát, 1960).

⁴⁴ René Quinton, francouzský biolog a vysoce vyznamenaný frontový důstojník z let 1914/18; jeho hlavním vědeckým dílem je: *L'Eau de la mer, milieu organique*, Paříž 1904 (Massou). Do naší souvislosti patří v roce 1930 posthumně vydané *Maximes sur la guerre* {česky: *Maximy o válce*, Praha 1933 /Dobrá kniha/}; v ještě silně přírodovědném způsobu vyjadřování se srovnáním liší od „spiritualistické“ generace Drieua La Rochelle a Jüngerovi. *Pozn. překl.: viz také Henri Plard, **Le „style fasciste“**: Ernst Jünger et Drieu La Rochelle, v: *Etudes Germaniques* 34 (1979), s. 292–300; Julien Hervier, *Deux individus contre l'histoire: Pierre Drieu La Rochelle et Ernst Jünger*, Paříž 1978.

se ve všech těchto textech kupříkladu týká latentního napětí mládí a smrti: ve španělské občanské válce z let 1936 a 1939, která je zároveň emočním vrcholem evropského fašismu (v našem smyslu),⁴⁵ zaznívá zvolání „Viva la muerte!“ (Ať žije smrt).⁴⁶ Ve své paradoxnosti, převedeno na formulku, je to totéž.⁴⁷

„Přímá akce“

Stalo se běžným vést od Bennových a Jüngerových textů, které jsme citovali, spojnicí do Osvětlení. To je druhé nedorozumění stran Jüngera, o němž je nutno mluvit – po roce 1945 je dostal řádně pocítit. Smrt, kterou míní fašista je však především *jeho* smrt a pak protivníka, který je respektován jako rovnocenný. Nadto je to smrt jako osud, který čeká na každého člověka a musí být absolvován. A je ještě něčím více. Jistě to ale není průmyslové zabíjení bezbranných lidských mas vyříděných podle abstraktních principů. To předpokládá víru, že vlastníte samu poslední pravdu. A je k tomu třeba abstraktní systém klasifikace, v němž jsou lidé na základě obecných znaků rozdělováni na dobré (to znamená ty, které je třeba zachovat) a zlé (to znamená ty, které je třeba zničit) exempláře. K tomu potřebujete vědomí poslání, kte-

⁴⁵ Kniha Fredericka R. Bensona, *Schriftsteller in Waffen: Die Literatur und der Spanische Bürgerkrieg*, Curych 1969, se zabývá jen levicovými spisovateli nebo pravicovými renegáty (Bernanos, Mauriac), zatímco např. Brasillach je zmíněn jen okrajově. Srv. Robert Brasillach et Maurice Bardèche, *Histoire de la Guerre d'Espagne*, Paříž 1939 (Plon). Od jednostranně k rudým Španělům se klonící většina literatury se liší mj. Hellmuth Günther Dahms, *Der Spanische Bürgerkrieg 1936 – 1939*, Tübingen 1962; tentýž: *Francesco Franco, Soldat und Staatschef*, Göttingen 1972; Brian Crozier, *Franco: Eine Biographie*, Mnichov 1967. Abychom spravedlnosti učinili zadost, mnohé z atmosféry této zvláštní války přináší: Bernardo Gil Mugarza, *España en llamas 1936*, Barcelona 1968 (Editiones Acervo). * Pozn. překl.: Viz také titul *Falanga* z naší pozn. č. 6.; zde je ovšem třeba zvláště zdůraznit i význam práce **Felixe de la Cármary** (del Campo), *Ku předu Španělsko!*, Praha 1937, která – pravděpodobně jako vůbec první v Evropě – stranila nacionalistům...

⁴⁶ Nejprve je to bojový pokřik španělské cizinecké legie „Tercio Extranjero“ složené převážně ze Španělů, a měl být prosazován jejím tvůrcem, generálem José Millán Astrayem. Na každý pád se traduje, že když se v roce 1936 v Seville setkal s Queipoem de Llano a Francem, ozval se v průběhu manifestace výkřik „Viva Millán Astray!“, načež ten odpověděl: „Co to má znamenat? Pro mě žádné viva! Zvolejme všichni: **Viva la muerte!** Abajo la inteligencia! Tak a teď můžou rudí přijít!“ Millán Astray ostatně věděl, o čem mluví: v marocké válce přišel o oko, nohu a paži. (Za odkaz na tuto souvislost vděčím Hellmuth Günther Dahmsovi). * Pozn. překl.: známý je spíše generálův veřejný slovní soubor s filosofem Miguelem de Unamunem na universitě v Salamance.

⁴⁷ Samozřejmě bychom měli citovat i příkladné texty ze třetí generace fašismu, té narozené po roce 1910, pro niž je fašismus již samozřejmou daností. Upouštíme od toho, poněvadž přetřásání těchto věcí *sine ira et studio* je ještě stěží možné a vystačíme s texty Benny a Jüngera. Benn je mrtvý; Ernst Jünger dal ve svém interview pro *Le Monde* z 22. 2. 1973 jednoznačně na srozuměnou, že nyní, když se mu blíží osmdesátka, je mu lhostejné, co se o něm říká.

ré jeho subjektivní nositel naplňuje soudcovskou, ba mstící a očišťující funkcí.

Takové vědomí posláním u agonálně myslícího fašisty chybí: ten chce spíše plasticky vyzvednout svoji zvláštnost a těší se z jiných, kteří jsou s to se projevit právě tak uceleně [geschlossen]. Protivná je mu vlašnost [Laue] ve vlastním táboře – nazývá ji tedy „měšťák“, „šosák“, „kramář“ nebo podobně. Fašista má málo vztah k oněm obecnostem, podle nichž se odděluje černé a bílé.⁴⁸ Forma a bezforemnost se přece také nacházejí na úplně jiné rovině než dobro – zlo. Nikoli dualismus, nýbrž jednota v mnohosti (či naopak) je fašistovi samozřejmostí. Jen tak je schopen vidět skutečnost, nikoli manichejsky rozpolcenou. Mnohost si – abychom to zopakovali ještě jednou – zajisté umí představit jen rozčleněnou, strukturovanou.

Tím vším nemá být fašismus bagatelizován. V tomto století, charakterizovaném násilím v nejrůznějších podobách existuje i jeho specificky fašistická podoba. Je patrná např. v atentátu, v puči, ve spektakulárním pochodu na Řím,⁴⁹ ve „spedizioni punitive“ (trestné expedice) proti konkrétním skupením nepřátel. Naproti tomu s anonymními masovými likvidacemi, jak je známe od ruského bolševismu z občanské války a německého národního socialismu v jeho válečné fázi, se u režimů se silným fašistickým akcentem nesetkáváme. Vytváření plíživého, do všech skulin vnikajícího strachu, podstata komisariátů a kartoték, zkrátka: anonymní teror, není jejich věcí. Po-

⁴⁸ Černá a bílá může být také brána dost doslovně. Nezaujatá historie evropské kolonizace jak se zdá vynáší na světlo, že před rokem 1914 se raná forma „fašisty“ osvědčila především jako kolonizátor. Míjíme onen typ člověka, který se cítí bližší Bantuům nebo nějakému Tuaregovi než k většině svých krajanů doma, a proto je schopen získat k takovým národům a kmenům překvapivě důvěrný vztah. Zejména francouzská koloniální historie je takových postav plná a španělský fašismus stejně jako francouzský (Montherlant!) nelze bez afrických kořenů pochopit. U francouzského fašismu se přidává ještě něco zvláštního: silný kontrast pouště s její přítomností smrti k převážně půvabné krajině mateřské země. Tyto souvislosti jsou ještě téměř neprozkoumány. Mnoho podnětného se nalézá v životopise jedné krajní formy nastíněného typu: totiž onoho markýze de Morèse, který kolem roku 1882 zakládá v tehdy ještě nehostinné Severní Dakotě město, později je v Paříži zapleten do boulegeristického chaosu a nakonec umírá násilnou smrtí na Sahaře za nikdy zcela vyjasněných okolností. Literaturu shrnuje Robert F. Byrnes, *Morès – „The First National Socialist“* v: *The Review of Politics*, Notre Dame/Ind., červenec 1950, s. 341–362. * Pozn. překl.: Z českých osobností lze snad připomenout spisovatele **Josefa Holečka** (1853–1929), který „nenáviděl kapitalismus a vášnivě potíral všechny jeho průvodní vlastnosti, které rozleptávaly naši národní společnost... za takových okolností neviděl jiného východiska a jiné záchrany nežli návrat k patriarchálnímu způsobu života, nedotčenému rozkladnými bacily měšťácké civilizace“. Když v létě 1875 vypuklo povstání proti Turkům v Hercegovině, neváhal ani okamžik a vypravil se za povstalci. Prodělal s nimi válečná tažení nejen v Hercegovině, ale i na Černé hoře a byl svědkem bezpříkladného hrdinství prostých bojovníků. Podával o nich pohotově zprávy do českého tisku, neboť se domníval, že tito „černohorští junáci“ představují vzorový příklad pro převýchovu zakřiveného českého člověka k bojovné statečnosti a k občanskému sebevědomí. Viz Josef Holeček, *Černohorští junáci*, Praha 1954 (Odeon).

⁴⁹ Když národní socialisté podnikají o rok později, 1923, svůj pochod k Feldherrnhalle, jsou ještě úplně v moci jižního vzoru. Po ztroskotání tohoto puče začíná Hitler strategii a taktiku svého hnutí měnit na plíživé, naprosto „nefašistické“ podvracení státu.

něvadž **fašismus má silné kořeny v syndikalismu**,⁵⁰ smíme snad i u něj použít pojem „přímá akce“.⁵¹ Fašistické násilí je přímé, totiž náhlé, viditelné a demonstrativní, které má vždy působit zároveň i symbolicky: již zmíněný parádní pochod [Sternmarsch] na středisko moci, vztyčení vlastní vlajky v nepřátelském hlavním stanu nebo např. držení nějaké budovy, která je považována za symbolickou, za každou cenu,⁵² i když se to vojenským odborníkům jeví jako nesmyslné a stojí to nesmyslnou obětí. (Přičemž ovšem „smysl“ takové oběti spočívá právě v její zjevné nesmyslnosti.)

Událost, která je po pochodu na Řím z roku 1922 v rámci fašismu nejsilněji vnímána jako symbolická, je zřejmě obrana Alcazaru u Toleda⁵³ od 21. června až k 27. září 1936, na začátku španělské občanské války. Tento den se nacionalistickým jednotkám zvenčí podaří rozrazit kruh rudých Španělů okolo hradu. Kdo dnes Alcazar, poněkud odloučené posvátné místo, navštíví,⁵⁴ může ve velínu Alcazaru, nezměněném od roku 1936, nabýt ponětí o tom, co je fašistický „mýtus“. Velmi starobylý telefonní aparát, zažloutlé fotografie na zdi a především mnoho zde vyvěšených verzí telefonních roz-

⁵⁰ Zvláště v Itálii, s přímým vlivem George Sorela, a u Falangy. Srv. s málo známým raným textem „Malaparta“ alias Suckerta, který tento publikoval jako 1. sv. své řady *I Problemi del Fascismo*, totiž: Curzio Suckert, *L'Europa vivente: Teoria storica del Sindacalismo nazionale*, Florencie 1923 (La Voce).

⁵¹ K tomuto pojmu a k veškeré politické intelektuální historii kolem roku 1900 je nyní k dispozici druhé vydání (poprvé vyšlo v r. 1932) geniálního raného díla Michaela Freunda: *Georges Sorel – Der revolutionäre Konservatismus*, Frankfurt am Main 1972. Škoda, že tento bohatý pramen je v materiálovém důkazu zpracován tak neprakticky. K působení Sorela především záznamy rozhovorů s jeho „Eckermannem“ (přehlednuto M. Freundem) Jeanem Variotem: *Propos de George Sorel*, Paříž 1935 (Gallimard). Sorelovo duchovní otcovství zde popisovaného je zamotané a z valné části nikoli přímého rázu; zde může být vylíčeno tak málo jako Nietzscheovo. Barrèsovo otcovství je mnohem bezprostřednější, poněvadž je to v první řadě otcovství „stylistické“: nepokládal miny {...jako Nietzsche - slovní hříčka, neboť die Mine znamená i náplň, a tedy obsah, pozn. překl.}, nýbrž šel příkladem určitou senzibilitou.

⁵² Slavným příkladem z raného francouzského fašismu je tzv. „Fort Chabrol“ během Dreyfusovy aféry. Jedná se o dům v *rue Chabrol* v Paříži, který roku 1899 antidreyfusisté k radosti obyvatelstva drželi proti policii 37 dní.

⁵³ Reprezentativní je: Henri Massis et Robert Brasillach, *Les Cadets de l'Alcazar*, Paříž 1936 (Plon). (Obránci Alcazaru byli ze značné části kadeti, tzn. mladí žáci důstojnické školy). *Pozn. překl.: V říjnu 2009 uvedlo pražské kino Ponrepo v obnovené premiéře film italského režiséra A. Geniny *Alcazar*, který byl naposledy promítán v Protektorátu Čechy a Morava. Způsob filmového vyprávění se od té doby sice změnil, snímek ale stále zasluhuje pozornost přinejmenším kvůli částečně autentickým reáliím, které nasnímal český kameraman Jan Stallich.

⁵⁴ Srv. nejrozumnější jazyky vyskytující se v turistickém průvodci: *L'Épopée de l'Alcazar de Tolède. Synthèse et itinéraire à suivre pour le touriste*, Toledo 1967 (Patronato de Conservación del Alcázar de Toledo).

hovorů ve všech možných jazycích (i arabsky, hebrejsky a japonsky) upomíná na historickou scénu z 23. července 1936.

V tento den plukovník **Moscardó**, velitel Alcazaru, obdrží přes ještě intaktní telefonní spojení s městem hovor. Volající je šéfem obléhajících rudých milicí. Vyzývá Moscardóa k předání Alcazaru, jinak jeho syn, jenž se nachází v rukou milicí, bude popraven zastřelením. Na potvrzení je syn přivezen k telefonu a dochází k následujícímu dialogu. Syn: „Táto!“ Moscardó: „Ano, co je, synu?“ Syn: „Nic, jen říkají, že mě zastřelí, když Alcazar nevydáš.“ Moscardó: „Pak poruč svou duši Pánu, zvolej ‘viva l’España’ a zemři jako vlastenec.“ Syn: „Objímám tě, tati.“ Moscardó: „Objímám tě synu.“ Pro šéfa milicí, který opět převzal sluchátko, poté dodává: „Vaše lhůta je zbytečná. Alcazar nikdy nevydám.“ Moscardó zavěšuje a jeho syn je dole ve městě zastřelen.

To je přes zčásti ještě tradiční slovník typicky fašistická scéna. Hrdiny jednání nejsou jako v národním socialismu masy (např. ohrožované obyvatelstvo ohrožené provincie), nýbrž dva jednotlivci, ostře načrtnuté postavy: plukovník a jeho mladičkový syn. Scéna se odvíjí v onom „chladném stylu“ se zkrocenými emocemi, každý dbá na provedení své role (nikoli svého „poslání“), celek žijící z napětí mládí (syn říkající „táto“) a smrti (pohružka miličnického šéfa). A to na pozadí „España negra“, onoho turistu tak málo známého „černého Španělska“ kalné jílovité půdy, strnule zatažených [verhängten] tváří a právě smrti.

Tento zvláštní styl ostatně není vždy tragický. Má i svoji groteskněkomickou stránku – např. v symbolické potupě nebo výsměchu nepříteli. I v tom Gabriele d’Annunzio svým extravagantním způsobem zkresluje fašistický styl takřka ke karikatuře – tak např. když v srpnu 1918 nastoupí do chatrného letounu, aby osobně nad vídeňskou budovou parlamentu vyprázdnil nočník plný zelí...

O pluralismu v „pravicovém totalitarismu“

Proti naší charakteristice fašismu, přesněji: fašistického stylu, se ozve dvojitý odpor. Jeden, radikální, řekne, že takový fašismus mimo pár knih z tehdejší doby vůbec neexistoval; je nanejvýš fasetou pravicově-totalitního režimu a nemůže být od něj oddělován. Této výtce může nahrávat, že jsme v naší studii postupovali stručně. Abychom mohli ve zkratce vymezit fašistický styl, byli obšírně citováni dva němečtí autoři, kteří byli po první nerozhodnuté fázi Třetí říše, to znamená: s postupným přitahováním „zglajchšaltování“, zatlačeni do vnitřní emigrace. Na jejich místě by právě tak dobře mohli

být citováni Henry de Montherlant,⁵⁵ Pierre Drieu La Rochelle⁵⁶ nebo i Robert Brasillach.⁵⁷ To by ale onu výtku provokovalo snad ještě vyhoceněji, neboť francouzský fašismus⁵⁸ dospěl k pseudorealizaci teprve ve vakuu německé okupace.⁵⁹

Přesto i ten, kdo „literaturu“ naprosto uznává jako signál politického klimatu [politisches Wettersignal] může naše zpracování specifického jevu „fa-

⁵⁵ Z rozsáhlého díla Henry de Montherlanta patří do naší souvislosti v první řadě svazky esejů: *L'Équinoxe de septembre*, Paříž 1938 (Grasset); *Solstice de juin*, 1941 tamtéž; nadto dodatečné shrnutí: *Textes sous une occupation, 1940–1944*, Paříž 1953 (Gallimard). Ovšem také působení celé Montherlantovy postavy (osoba + dílo + pověst) je značné. Praktický úvod: Henri Perruchot, *Montherlant* (La Bibliothèque Idéale), Paříž 1959 (Gallimard), s antologií, dokumentací, bibliografií a dokonce „ikonografií“ a „fonografií“. * Pozn. překl.: Srv. Montherlant, *Ráj ve stínu mečů*, Praha 1926 (Aventinum) a *Sen*, Praha 1927 (Symposion), zde hl. kapitoly Milenec fronty, Tanečník na slavnosti nebo Čtvrtek bez konce. Dobrý úvod do Montherlantovy osobnosti a díla z pera Jaroslava Fryčera v: Henry de Montherlant, *Starí mládenci*, Praha 1986 (Odeon).

⁵⁶ Drieuovo hlavní ideologické dílo je: *Socialisme fasciste*, Paříž 1934 (Gallimard); k tomu: *Avec Doriot*, 1937 tamtéž. (Tedy v čelném francouzském nakladatelství!) Velmi podnětný je kromě toho silně autobiografický román: *Gilles*, 1939 tamtéž, který ukazuje vývin dekadenta k fašistovi. Ovšem právě klíčová politická místa z prvního vydání tohoto románu byla ve vydání z roku 1940 změněna a v německém vydání (*Die Unzulänglichen*, Berlín 1966) padla většinou za oběť nůžkám. Úvodem srv.: Pierre Andreu, *Drieu, Témoin et Visionnaire*, Paříž 1952 (Grasset); Frédéric Grover, *Drieu La Rochelle* (Bibliothèque Idéale, viz výše), Paříž 1962 (Gallimard). Jedna marburská disertace z roku 1968 u Nolteho je: Alfred Pfeil, *Die französische Kriegsgeneration und der Faschismus: Pierre Drieu La Rochelle als politischer Schriftsteller*, Mnichova 1971. * Pozn. překl.: naše ukázka jedné z podstatných „politických“ scén románu *Gilles* v: *Západ 2007* (Národní myšlenka) pochází žel z „preparovaného“ německého vydání...

⁵⁷ O Brasillachovi vedle již jmenovaných knih hlavně autobiografie rozšířená na obraz doby: *Notre Avant-Guerre*, Paříž 1941 (Plon). K Brasillachovi srv. *Cahiers des Amis de Robert Brasillach*, vycházející od roku 1950 v Lausanne. * Pozn. překl.: Čeští čtenáři se dříve či později mohou těšit alespoň na ukázkou z Brasillachova románu *Comme le temps passe* na stránkách Dělského potápěče.

⁵⁸ K tomu vedle Sérantova *Romantisme fasciste* (pozn. 20) v první řadě trochu lehkomyšlné, ale v jádru nikoli nesprávné vyličení Jeana Plumyèna a Raymonda Lasierra, *Les Fascismes français, 1923 – 1963*, Paříž 1963 (Seuil); k odnožím po roce 1945 přehled od **Françoise Duprata**, *Les Mouvements d'Extrême Droite en France depuis 1944*, Paříž 1972 (Albatros), tu a tam osočovaný jako subjektivní zkreslení zúčastněného. Nejobsáhlejší bibliografie v: Armin Mohler, *Die französische Rechte*, Mnichov 1958; dále tentýž v: *Die Fünfte Republik*, Mnichov 1963, a tentýž: Im Schatten des Jakobinismus, v: *Rekonstruktion des Konservatismus*, ed. G. K. Kaltenbrunner, Freiburg i. Br. 1972. K vymezení teroristického pozadí hnutí Cagoulardů ne vždy spolehlivý 'report' Philippa Burdrela, *La Cagoule: 30 ans de complot*, Paříž 1970 (Albin Michel). Ze starších prací např.: Harald Wolf, *Geistig-politische Strömungen Frankreichs in ihrer Stellungnahme zum heutigen französischen parlamentarischen System*, Drážďany 1938 (Dittert).

⁵⁹ Vedle oficiálních vyličení Roberta Arona, Oliviera Wormsera, Roberta O. Paxtona aj. by jako vlastní interpretace kolaborujícího tábora měla být vzata v úvahu bichle dřívějšího doriotisty, totiž Saint-Pauliena (vl. jm. Maurice-Yvan Sicard): *Histoire de la Collaboration*, Paříž 1964 (L'Esprit Nouveau). * Pozn. překl.: U nás částečně Julian Jackson, *Francie v temných letech 1940–1944*, Praha 2006 (BB Art).

šismu“ zpochybnit. Tato jiná odstíněná forma kritiky sice existenci takového fašismu, i jako samostatného politického útvaru, nepopírá, avšak vidí v ní jen romantickou ranou fázi „pravického totalitarismu“; jakmile fašistické hnutí dosahuje moci, začíná pro ně totalitní všední den s jeho všemohoucností byrokracie, s anonymním terorem, výlučnou doktrínou a všemi ostatními znaky. Potom existuje ještě jedna varianta této diferencované kritiky, která dílčí existenci zvláštní povahy „fašismu“ připouští: omezuje jev na románský svět a nadto mu tam pro druhou polovinu našeho období let 1919 a 1945 přiznává již jen folklórní existenci v závětrí dějin. Z tohoto pohledu se fašismus stává historickým předmětem menšího, takřka lokálního významu na okraji velké konfrontace mezi rudým a hnědým totalitarismem.

Všechny tyto teze se nám zdají zkreslovat skutečnost. Jedno mají společné: jsou, jako většina teorií o fašismu, v Hitlerově moci; jev sledují příliš z hlediska Třetí říše a její katastrofy. Historie je rekonstruována zpětně z roku 1945. To nutně vede k nesprávným proporcím a nesprávným perspektivám. Například se přitom ignoruje, že v rámci jak nelevicového, tak neliberálního světa, o němž výhradně je zde řeč, je nadvláda národního socialismu dosti pozdní faktor. Začíná se rýsovat teprve od poloviny našeho období 1919–1945; Třetí říše je v podstatě jednoznačně dominantní⁶⁰ až od porážky Francie v roce 1940. (Příčemž pacifická oblast zůstává mimo naše úvahy.) Až do té doby je tu hodně prostoru pro jiné.

V citovaných tezích dále vězí monolitická představa národního socialismu a Třetí říše, která se – přinejmenším na úrovni výzkumu – začala rozpouštět již před několika lety. Uznání pluralistického charakteru Třetí říše se sice až doposud prosadilo jen v oblasti mocenských poměrů: totiž že během krátkého trvání tohoto režimu (12 let oproti 56 letům dnešního Sovětského svazu) a vzhledem k oscilujícímu postoji Hitlera zůstala Třetí říše až do konce konglomerátem rivalizujících mocenských skupin, z nichž žádná – ani SS –

⁶⁰ Ke změnám, které německá okupace vyvolala v krajní pravici obsazených zemí (mnozí zástupci pravice šli i do odbojových hnutí), existují jen první náběhy líčení, např.: David Littlejohn, *The Patriotic Traitors: A History of Collaboration in German occupied Europe, 1940 – 1945*, Londýn 1972 (Heinemann), anebo, jako exemplární případ, Hans Dietrich Loock, *Quisling, Rosenberg a Terboven: Zur Vorgeschichte und Geschichte der nationalsozialistischen Revolution in Norwegen*, Stuttgart 1970. O následcích pro kolaboranty během a po konci války srv. Paul Sérant, *Les Vaincus de la Libération. L'Épuration en Europe occidentale à la fin de la Seconde Guerre Mondiale*, Paříž 1964 (Laffont). Mimoto bezprostředně po válce: Ernest S. Griffith (ed.), *Fascism in Action: A documented study and analysis of Fascism in Europe*, Washington 1947. * Pozn. překl.: Také u nás dochází k „sem a tam“: např. akademický malíř Alois Zabloužil, „fašista první hodiny“, účastník pochodu na Řím, zemře v koncentračním táboře Mauthausen, zatímco Karel Lažnovský, bývalý komunista a prominentní protektorátní publicista, je otráven „demoliberaly“, načež po něm protektorátní režim pojmenuje jedno z pražských nábřeží... Čes. varianta k výše uvedeným titulům: Michael Borovička, *Kolaboranti, 1939–1945*, Praha–Litomyšl 2007 (Paseka); Tomáš Pasák, *Pod ochranou říše*, Praha 1998 (Práh).

nemohla získat definitivní převahu. Jedná se o pluralismus, který dovoluje obratně jednajícím vytvořit si určitý svobodný prostor.⁶¹

Avšak natrvalo se nevyhneme tomu, uznat pluralistický charakter Třetí říše také v jiných oblastech – a to nejen v její doktríně, kde sice bije do očí, ale vzhledem k jejímu ryze instrumentálnímu charakteru není ani tak podstatný. Důležitější je, že ve zpola instinktivní oblasti, z níž přicházejí vlastní politické a dějinné podněty, zůstala Třetí říše až do konce matoucím [verwirrend] nejednotným útvarem.

Tři proudy

Stadia rozkladu a konce jsou pro historiky velmi podnětné, poněvadž se v nich opět viditelně rozestupuje to, co do té doby vypadalo jednotně. Druhá světová válka se dosud zkoumala příliš jednostranně z hlediska dějin vojenství a zločinu. V politické reflexi se obecně spokojujeme s konstatováním [Feststellung] Hitlerových přátel i nepřátel na obou stranách fronty. Eventuálně bereme ještě v úvahu třenicu mezi německou hegemonií a jejími spojenci nebo odtrhávání starokonservativních sil – s 20. červencem 1944 spektakulárně viditelné –, které se do té doby s Hitlerem zpola smířily. Naproti tomu bereme doposud jen sotva na vědomí jak velice se v roce 1943, v roce Stalingradu, začalo na velmi různorodé složky rozkládat i to, co se do té doby bezesporu jevilo být kolem Hitlera seskupeným blokem.

Od Stalingradu se v táboře, který aktivně vede válku na německé straně, to znamená, že více či méně nežije ve vnitřní emigraci, jasně rýsují tři různé proudy. Nejsilnější z nich je stále ještě národně-socialistický – v námi nastíněném smyslu. S postupně se ohlašující Hitlerovou porážkou však národně-socialistický mýtus začíná ztrácet na přitažlivosti. Zatímco se zvláštní jednotky pro průmyslové zabíjení mas svým hrůzným způsobem přeci jen pokoušejí uskutečnit národně-socialistické vize, je na druhé straně, uprostřed implodujícího rozkladu, uvnitř „pravicového totalitarismu“ opět volný prostor pro jiné síly – pro síly, které sice rovněž chtějí vést válku dále, ale *svým* způsobem. Staly se přitom znovu patrné dva proudy, které sice bylo vidět vlévat se do Třetí říše, ale v období triumfu národního socialismu se

⁶¹ Srv. např. Reinhard Bollmus, *Das Amt Rosenberg und seine Gegner: Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem*, Stuttgart 1970, kde je mj. ukázáno, jak je většina striktně vědeckých prehistoriků proti „usměrňovačům“ této vědy, kteří jsou semknuti kolem Rosenberga, kryta *ausgerechnet* Himmlerem. Himmler tím rozšiřuje své „vévodství“ o vážené skupiny osob (Hermanu Wirthovi, který je těmito odborníky pokládán za fantistu a diletanta, uděluje zákaz publikování, zároveň mu však vystavuje rentu). * Pozn. překl.: k tomu srv. *Smrt a nesmrtelnost: Dodatky*, Praha 2010 (TB, Ed. Orientace), kap. Ahnenerbe (Herman Wirth versus Walther Wüst).

zdály být plně absorbovány. Nyní, v závěru války, je zřejmé, že latentně byly vždy zde.

Oba tyto proudy se ztělesňují ve dvou lidských typech, které se v měnícím přestrojení táhnou skrze všechny válečné záznamy.⁶² Jeden je Němec, jak z obrázkové knížky (nikoli z a priori nenávislné knížky). Je to Němec, který sotva je zavalen kobercem bomb znovu již uvolňuje ulici, staví směrové ukazatele, stará se o zásobování, obnovuje správu. „Pořádek musí být“ je jeho devízou a fanatismus je mu jako prvek podemílající pořádek protivný. Divoké vraždy ve svém okolí nepřipouští; vše se musí držet pravidel, která eliminují zvůli – zkrátka, i v chaosu se pokouší vytvářet „stát“. I tento typ zná svoji extrémní formu – je ji třeba hledat např. tam, kde zásada, že právě voják musí být podroben nejpřísnější kázní, vede k tomu, že pěšáci [Landsers] táhnoucí ze vsi jsou zastřeleni jako plenitelé, poněvadž z domu vzali sýr, který by o čtvrt hodiny později beztak padl do ruky Rusům. Tato stránka Němců zůstala Němcům zpravidla cizí. Ale pro výtku „nepřiměřenosti prostředků“ a „dosaženého“ je popsán typ nedostačující, poněvadž mu *o to* nejde.

Druhý typ takový jako Němec z obrázkové knížky zrovna *není*. Koncem války se ve vojsku na východě vynořují postavy, které se uniformují dost svévolně; představené zdraví, jen když je znají nebo když se jim líbí jejich „vizáž“; nad oficiálními hesly propagandy se šklebí nebo nanejvýš zívají. Ale bojují, jednají, a to přestože – nebo poněvadž – se blíží konec. Bylo by nesprávné spatřovat v tom vliv zahraničních dobrovolníků (nebo polodobrovolníků), kteří byli v závěrečné fázi pro německé velení stále důležitější. Tyto jednotky, které mají tak odlišného ducha, jsou doplňovány také německou mládeží přicházející přímo ze školních lavic. Na místo vojska křížového tažení nastupují útvary, které vykazují nám již známé rysy. Čistě agonální⁶³ v nich potlačuje ideologické mesiášství. Vedle bratrství bojují-

⁶² Jedinečným pramenem psychologických typů jsou silně dokumentaristická líčení druhé světové války od Paula Carella, *Die Wüstenfüchse* (1958) o Afrika Korpsu; *Sie kommen* (1960) o invazi v r. 1944; o válce v Rusku dosud vyšlo *Unternehmen Barbarossa* (1963) a *Verbrannte Erde* (1966); od té doby v mnoha verzích a vydáních. *Pozn. překl.: Většina těchto knih vyšla po r. 1989 opakovaně také u nás.

⁶³ *Pozn. překl.: Agonální typ člověka je člověk, který usiluje o vítězství v rovném zápase se společensky sobě nerovnými a kvůli svému vítězství je ochoten podstoupit namáhavá exercicia, trpké zkoušky a především riziko prohry. Agonální princip politiky je uměním „nemožného“, tj. uměním prosazovat věci, které se zprvu zdají nereálné, jinými slovy možnost zpochybnit danou mocenskou strukturu. Agón jako „pravzor nepokoje“ mnohdy existuje jen v myslích lidí s historickou pamětí či instinktem a způsobuje, že i v dobách nejhlubší skepse a rezignace, kde daný řád jeví znaky konečnosti jako dnes liberální kapitalismus, se obzor politického a životního světa zcela neuzavírá. Více k tomu Michael Hauser, *Politika otevřeného horizontu: příspěvek ke sporu o paradigma politické filosofie*, ve sborníku: *Pragma jako tvůrčí čin ve výchově, umění a sportu*, Praha 2005 (Pedagogická fakulta UK).

cích sice dochází méně na afekt proti „měšťákovi“ ve starém smyslu, protože ten sotva dále existuje vprostřed totální války, ale tento afekt se mění v afekt proti vojenské byrokracii, proti pokladníkům a intelektuálům z generálního štábu. Zformovaný útvar, do něhož se člověk tváří v tvář chaosu stahuje, je ještě přehledná bojující jednotka. Referenčním bodem je všem známý velitel jednotky;⁶⁴ kromě toho se respektují – často *ad hoc* vytvořené – symboly a rituály. A kamarádšoft mládeže se smrtí raší často bizarními květy. I tento typ zná své extrémní formy. Z jednoho amerického hlášení z invazní fronty je např. známa historie dvou výrostků v uniformě, kteří mohli být zajati, poněvadž se uprostřed bitevního pole zaujatě prali: nemohli se shodnout na tom, kdo z nich směl pancéřovou pěstí odstřelit na ně přijíždějící americký tank.

To jsou, jak bylo řečeno, pozdní konečné formy. Ale v nich se ještě jednou ukazuje měňavý charakter „pravicového totalitarismu“, který od roku 1919 obsazuje pozice vyklizené tradiční pravice. V každé evropské zemi⁶⁵ zahrnuje tři složky, z nichž někdy dominuje jedna, někdy druhá – a to nejen v jednotlivých hnutích, nýbrž i v životě jednotlivých osob.

Nejsme pro vynalézání nových pojmů. K označování historických jevů by se mělo užívat pojmů již existujících – i když obsah těchto slov musí být přísně vymezen a příliš široké významy osekány. Tam, kde se beztak chiliastické, vášněmi nesené hnutí jako socialismus spojuje s tak emocionálně

⁶⁴ Pro úlohu jednotlivce ve fašistickém stylu je typický kult kolem José Antonio Primo de Rivery, který byl zavražděn ve 33 letech na počátku španělské občanské války. Bezmála poslední viditelná znamení fašismu v dnešním Španělsku jsou stále znovu na zdech se objevující nápisy „José Antonio Presente“. „Presente“ je vojenské hlášení „zde“; zaznívá v něm dvoji význam: „Já, José Antonio, jsem stále přítomen“ a „Jsme připraveni jít s tebou“. Ve Valle de los Caídos (Údolí padlých) v Sierra Guadarrama je hrob José Antonia středem podzemní katedrály, v níž podle Frankovy a vůle Falangy měly být sjednoceny tělesné pozůstatky padlých všech táborů (Tehdejší katolická církev však nepřipustila přijetí padlých komunistů). Srv. text: *Monument National de la Sainte Croix de la Vallée des Morts*, Madrid 1966 (Patrimonio Nacional). V Německu neměl individuální hrob Alberta Leo Schlagetera, bojovníka z Porúří zastřeleného v roce 1923 Francouzi v Golzheimerském lese u Düsseldorfu – ačkoli v roce 1931 monumentálně upravený (dnes srovnaný se zemí a zastavěný obytnými bloky) – nikdy srovnatelný význam. Pro národní socialismus byla kultovním centrem příznačně kolektivní hrobka padlých Hitlerova puče na Königsplatzu v Mnichově.

⁶⁵ USA v tom stojí stranou. Už bezmála bezbřehá literatura o pravicovém extremismu ve Státech užívá pojem „fašismus“ velmi skrovně a preferuje označení jako „antidemokratický“, „rasistický“ aj. Výjimkou jsou např. A. B. Magil a Henry Stevens, *The Peril of Fascism: The Crisis of American Democracy*, New York 1938 (International Publishers), kde jsou pod toto označení řazeni novinový král Hearst, páter Coughlin a Ku-Klux-Klan, nebo skoro oficiózní ideové dějiny od Alana Pendleton Grimese, *American Political Thought*, Revised Edition, New York 1959 (Holt, Rinehart & Winston), kde je kapitola „American Fascism: Lawrence Dennis“ (s. 444–457). Kvůli zvláštní populačně-politické situaci (přistěhovalectví z Latinské Ameriky) se v USA zdá být označení fašismus vyhrazeno mediteránní variantě. Srv. s knihou Allana Chase, *Falange: The Axis Secret Army in the Americas*, New York 1943 (Putnam), namířené proti podezírané páté koloně. V poslední době též John P. Diggins, *Mussolini and Fascism: The view from America*, London 1972 (Oxford University Press).

silnými obsahy jako „lid“, „národ“, „rasa“ (a to se nepříhodilo jen v Německu, nýbrž např. i ve stalinistickém Rusku) – tam se ihned s celou svou historickou intenzitou vnucuje pojem *národní socialismus*. Pak existuje rezervovanější zóna, kde jde o to, postavit uprostřed zbytků nebo trosek starých pořádků nové svatyně [Gehäuse], a to bez fanatismu, se střízlivým pohledem na slabosti člověka, ale s nepopiratelnou estetickou zálibou v tom, co je funkční⁶⁶ a věcně správné. To je zóna státu, který je více než součtem svých občanů, to znamená více než „společností“ – státu, který je více než účelovou konstrukcí a právě na základě tohoto „více“ má omezit zvláště na nevyhnutelnou míru. Zde je na místě označení *etatismus*. Tam ale, kde v tomto díle převládá nastíněný smysl pro styl, užívejme pojem *fašismus*.

Tyto tři složky jsou dosti heterogenní. Rozkladné jevy liberální společnosti vehnaly mnoho „etatistů“ do tábora „pravického totalitarismu a jim vděčí za své nejtrvalejší úspěchy. Hluboko do srdce lidí a jejich nitro se ale vryly obě další ingredience tohoto světa: národně-socialistická vášeň a fašistický styl.

Úkoly výzkumu fašismu

Zde načrtnutý nástin je v rozporu s obecnou linií výzkumu fašismu. Tento výzkum sice momentálně zažívá kvantitativní rozkvět – mít ještě přehled v sekundární literatuře k tématu, vydávané ve stále rychlejším sledu, je obtížné i pro specialistu,⁶⁷ avšak pro většinu těchto prací je typické, že jim dogmatické definice „fašismu“ – ať již neomarxistické nebo jiné – brání v pohledu na dějinný jev. Samozřejmé pravidlo každého historického výzkumu, že na počátku práce ještě není znám její výsledek, tu má – zdá se – malou váhu. Naše práce se pokouší odvodit diferencovanější pojem fašismu (a tím i diferencovanější pojmy pro sousedící jevy) z historického jevu samotného. Pojem získaný touto cestou samozřejmě není tak pohodlný [hand-

⁶⁶ Budiž varováno před příliš mnohoznačným slovem „technokratický“. Kdo ví, co pod svým charismatickým vůdcem Howardem Scottem technokratické hnutí bylo, střeží se zde pojem použít. Srv. Armin Mohler, *Der Weg der Technokratie von Amerika nach Frankreich*, v: *Epirrhosis*. Festgabe für Carl Schmitt, ed. Hans Barion aj., sv. II, Berlín 1968, s. 579–596; tentýž: Howard Scott und die „Technocracy“: Zur Geschichte der technokratischen Bewegung, II., v: *Standorte im Zeitstrom* (Festschrift Arnold Gehlen), ed. Ernst Forsthoff a Reinhard Hörstel, Frankfurt/M, 1974, s. 249–297.

⁶⁷ V posledních letech mj. H. Roderick Kedward, *Fascism in Western Europe, 1900 – 1945*, Glasgow 1969 (Blackie), pak v New Yorku 1971 (Collier Macmillan); A. J. Gregor, *The Ideology of Fascism*, Londýn 1969 (Collier Macmillan). G. D. Allardyce (ed.), *The Place of Fascism in European History*, New Jersey 1971 (Prentice Hall); Pol Vandromme, *L'Europe en chemise. L'Extrême Droite dans l'entre-deux-guerres*, Nivelles 1971 (Éditions de la Francité); Otto-Ernst Schüdekopf, *Bis alles in Scherben fällt. Die Geschichte des Faschismus*, Gütersloh 1973. J. Weiss (ed.), *Nazis and Fascists in Europe, 1918 – 1945*, 1969 (Quadrangle Books).

lich, též: manipulovatelný] jako ten odvozený z abstrakt; nekončí bez přidání četných „když“ a „ale“.

Úhrnem lze říci, že výzkum fašismu musí postupovat ve třech velkých krocích. *Prvním krokem* je dokončit inventarizaci. Geograficky, biograficky a historicky musí být co nejuplněji a proto se musí oprostít od těžišť dosavadní tvorby. Zájem výzkumu se dosud orientoval výlučně na Německo a Itálii, pak na Francii, frankofonní Belgii, Anglii, Španělsko. Nyní se hlásí rozšíření. Je sice sporné, vyplyne-li mnoho z pokusů dokumentovat „fašistickou internacionálu“,⁶⁸ ale je užitečné, že příslušná hnutí v jižní Evropě jsou analyzována stále důkladněji.⁶⁹ Naproti tomu jiné oblasti jsou dosud zpracovány méně, tak např. Skandinávie⁷⁰ nebo Pobaltí.

Druhý krok musí spočívat v tom, že se provede přesné vymezení vůči příbuzným (nebo zdánlivě příbuzným) skupinám a hnutím. Nám se přitom zdá, že v protikladu k často slýchaným názorům není vymezení mezi tradiční pravicí a tím, co trochu nešikovně nazýváme „pravice totalitarismem“ žádný zvláštní problém. Ony plynulé přechody, které chtěl stanovit ještě Nolte, zde neexistují. Fysis, psyché a intelekt jsou tu tak rozdílné, že samy od sebe tvoří zemi nikoho mezi oběma tábory. A konverse k „pravice totalitarismu“ byly u levičáků a liberálů přinejmenším tak četné jako z tábora tradiční pravice. (Na seznamu obětí Třetí říše se konzervativci umísťují hned za Židy.)

V oné zemi nikoho však narážíme na některé jevy, které nepatří ani napravo ani nalevo. Vymezování těchto zvláštních jevů je komplikované a vyžaduje historický takt. Nechejme přitom celou ideologickou oblast stranou (a tím matoucí komplex „konservativní revoluce“) – vždyť naše studie se zabývá onou protoideologickou oblastí, odvolávající se jak na opce ideologické povahy, tak i na konkrétní opce politické. V zemi nikoho tak mezi tradiční pravicí a předmětem této studie zůstávají některé útvary [Gebilde] praktické

⁶⁸ Michael Arthur Ledeen, *Universal Fascism: The theory and practice of the Fascist International, 1928–1936*, New York 1972 (Howard Fertig).

⁶⁹ Mimo literatury vyjmenované v pozn. 11 je třeba jmenovat: Ladislaus Hory a Martin Broszat, *Der kroatische Ustaschastaat, 194–1945*, Stuttgart 1964; Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the others: A History of Fascism in Hungary and Rumania*, Stanford, Kalifornie 1970 (Hoover Institution Press); Peter F. Sugar (ed.), *Native Fascism in the Successor States, 1918–1945*, Santa Barbara, Kalifornie 1971 (Clio Press).

⁷⁰ K Norsku kniha von Loocka jmenovaná v pozn. 59, k Finsku práce Marvina Rintala, *The Generations: Three Extreme Right in Finnish Politics*, Bloomington, Ind. 1962 (a také jeho doplněk “Finsko” v: *The European Right*, ebd.). Jinak musíme sáhnout po obecně regionálních popisech nebo po starších pracích např. Kurt Mall, *Der Nationalsozialismus in Schweden im Spiegel seiner Kampfpresse*, disertace Heidelberg 1938. * Pozn. překl.: U nás např. Milan Špinko, O polské Falanze, *Národní myšlenka* 41/2008, s. 21–22, pokrač. v č. 42.

politiky, jejichž pozice [Standort] musí být určena nezaujatě. Jsou to útvary házené zpravidla do velkého pytle „fašismu“ – pro takové zařazení se zdají hovořit jednotlivosti, podstata je však přesto jiná. V první řadě by bylo třeba provést pět takových vymezení (zajisté by jich bylo třeba vyjmenovat ještě víc). Nejprve u oněch režimů, které se nazývají „autoritářskými“; přebírají jednotlivé techniky pravicového totalitarismu, aniž se vnitřně specificky mění a dílem dokonce, aby takové totalitarismy odrazily. Vzor: Salazarovo Portugalsko, Dollfußovo Rakousko {nebo naše II. republika, pozn. překl.}. Další vymezení je nutné u sdružení frontových bojovníků, formujících se po první světové válce, jež se z valné části nenechají pohltit masovými politickými hnutími. Vzor: francouzské Ohňové kříže ⁷¹ plukovníka La Rocquea, které se dokonce samy pokoušejí utvořit politickou stranu, Parti Social Français. Velmi důležité vymezení je to, které se týká militantních národoveckých organizací, u nichž opozice vůči nepřátelsky vnímané národnosti přehlazuje jakýkoli jiný politický cíl. Vzor: irský, bretonský, vlámský (DINA-SO) a baskický nacionalismus. Vymezení je dále nutné u dnes málo známého jevu: oněch zvláštních selských revolt dvacátých a počínajících třicátých let, které se táhly přes celou Evropu. Vzor: Hnutí Lappo ve Finsku, venkovské hnutí ve Šlesvicku-Holštýnsku, ⁷² „Front Paysan“ Francouze Dorgèrera, ⁷³ selské vlastenecké hnutí ve Švýcarsku. ⁷⁴ Do blízkosti patří i hnutí středního stavu, jako švýcarské „fronty“, ⁷⁵ které rychle rostou koncem dvacátých let. V neposlední řadě je ale nutné vymezení oněch hnutí mimo evropsko-americkou oblast, která jsou často jako „fašistická“ označována, ale s leckterou cizí zvláštností se do schématu nechtějí vměstnat. Příklad: brazilský „integralismus“ ⁷⁶ nebo argentinský perónismus. ⁷⁷ Ve všech zde vyjme-

⁷¹ Naposledy Philippe Rudeaux, *Les Croix de Feu et le P. S. F.*, Paříž 1967 (France Empire). K málo známé situaci v USA např. silně sociologizující kniha Willarda Wallera, *The Veteran comes back*, New York 1944 (Dryden Press), u níž postrádáme více historických faktů. * Pozn. překl.: Srv. Milan Špínka, Právce dob minulých: Ohňové kříže v: *Národní myšlenka* 4/2001, s. 15-16.

⁷² Mohler, *Konservative Revolution*, s. 161 a násl., 272 a násl, 306 a násl.

⁷³ Louis Gabriel-Robiner, *Dorgères et le Front Paysan*, Paříž 1937. * Pozn. překl.: viz Milan Špínka, Dorgérismus: hnutí předválečného francouzského venkova v: *Národní myšlenka* 40/2007, s. 20- 21.

⁷⁴ René Riesen, *Die schweizerische Bauernheimatbewegung* (Jungbauern), Bern 1972. * Pozn. překl.: Srv. U nás František Kutnar, *Generace Brázdy*, Praha 1992 (Historický klub)

⁷⁵ Mohler, *Konservative Revolution*, s. 205 a násl., 438.

⁷⁶ Karl-Heinrich Hunsche, *Der brasilianische Integralismus: Geschichte und Wesen der faschistischen Bewegung Brasiliens*, Stuttgart 1938 (Kohlhammer).

novaných hnutích a jevech jsou identifikovatelné jednotlivé rysy, na něž by naše pojmy (národně-socialistický – etatický – fašistický) – byly aplikovatelné, přesto jako celek do rámce naší studie nepatří.

Nazvali jsme předmět naší studie „pravcovým totalitarismem“. Nechejme toto pomocné slůvko odteď stranou. Je-li předmět chápán a vymezen nastíněným způsobem, pak je třeba pro výzkum učinit *krok třetí*. Jako součást námi determinovaných nedávných dějin má tento předmět svůj zvláštní život. Porozumět mu můžeme, jen když cítíme, že jsou v něm činné dosti rozdílné, dílem proti sobě namířené podněty. Pokusili jsme se vymezit tři, jež se nám zdají být nejdůležitější. Snad je ale tento instrumentář stále ještě příliš hrubý – snad by musel být ještě zjemněn.

Pro první analýzu ale musí stačit. Pouze je třeba se třemi pojmy, národně-socialistický – etatický – fašistický, nezacházet příliš šablonovitě a mechanicky. Spokojit se kupříkladu se slůvkem „národně-socialistický“, nabízejícím se pro Třetí říši, a se slůvkem „fašistický“ pro Mussoliniho stát – to by nepřesahovalo dosavadní zjednodušování. Spíše je třeba vidět, že ony tři podněty se mohou ve stejné zemi, ba ve stejném hnutí nebo stejné osobě křížit a vzájemně se ochromit. Někdy se prudce prosazuje jeden podnět, poté, oklikou a pomaleji, zase druhý, znenadání je na tahu třetí. Jeden podnět se přetváří pod tlakem druhého, poté se opět všechny tři dohromady zdají být vyschlé, až je náhlá událost znovu strhne na povrch.

Načrtněme stručně dva příklady, tentokrát neněmecké, co je tím míněno. Prvním příkladem je ona zvláštní, od září 1943 až do dubna 1945 trvající Italská sociální republika, zkráceně Republika Salò⁷⁸ – tedy konečná fáze Mussoliniho režimu po roztržce mezi ním a králem. Zde od režimu zahnaného do kouta odpadá vše zburžoazněné, vše co se znovu zapletlo s italským establishmentem. V této konečné fázi se opět vynořuje dobrodružný fašis-

⁷⁷ L. Duquenne a P. Biondini, *L'Argentine de Peron*, Bordeaux 1954 (Imp. Samie) ; Pierre Lux-Wurm, *Le Péronisme*, Paříž 196x (R. Pichon & R. Durand-Auzias) ; vedle toho populární literatura jako S. Reiner, *Eva Peron*, Paříž 1960 (Flammarion), pak perónistické sebeprojekce jako : *Doctrine Peroniste*, Paříž 1950 (Imp. Moderne de la Presse) ; Eva Peron, *La Razon de mi Vida* (německy : *Der Sinn meines Lebens*, Curych 1952, Thomas Verlag).

⁷⁸ Nazvána takto podle sídla sociálněrepublikánské vlády. Srv. Giacomo Perticone, *La Politica italiana nell'ultimo trentennio*, sv. 3: La Repubblica di Salò, Řím 1947; Edmondo Cione, *Storia della Repubblica Sociale Italiana*, Řím 1951 (Latinità); F. W. Deakin, *The Brutal Friendship* (něm.: *Die Brutale Freundschaft. Hitler, Mussolini und der Untergang des italienischen Faschismus*, Kolín n. R. 1962) se třetím dílem „Die sechshundert Tage von Salò“. *Pozn. překl.: V češtině dosud vyšlo – **Republika Salò: skutečný fašismus**, Praha 2010 (Národní myšlenka) a *Černé brigády: milice italských fašistů 1944 – 45*, b. m. v. 2010 (Libro Nero).

mus, připomínající časy pochodu na Řím.⁷⁹ Spojitost mládeže a smrti najednou již není rétorikou, neboť mladistvými doplněné jednotky jsou vtaženy do bojů na život a na smrt s partyzány. Ke změněnému zabarvení tohoto fašismu patří ale i sociálněrevoluční programatika, která byla během symbi-ózy se starými vedoucími vrstvami upozaděna. Navzdory této programatice ale „nejnárodně-socialističtější“ ze všech italských fašistů, Roberto Farinacci,⁸⁰ nepřijímá žádný z úřadů, které mu Republika Salò nabízí a jistě ne z nedostatku odvahy. Co je důvodem jeho neúčasti?

Stejný způsob kladení otázek lze aplikovat i na jednotlivce. Vezměme příklad z Francie. Že tak překvapivě velká část francouzských správních elit, ba elit vůbec kolaboruje s Hitlerem je bez etatického impulsu nepochopitelné. Tento impuls vzniká ze zoufalého stavu Francie po zhroucení v roce 1940; může se rozvíjet, poněvadž u německých okupantů naráží na stejně orientované osoby a kruhy. Co ale mají Francouzi tohoto typu – takový Bichelonne, Gabold, **Bénoist-Méchin** nebo někdejší tenisový šampion Borotra – společného se svým krajanem, básníkem Célinem? V zásadě nic. **Céline** je většinou veden pod značkou „fašisty“. Vědomě jsme ho ale nejmenovali společně s Montherlantem nebo Drieuem – ostatně má s nimi společného tak málo jako onen v Bergen-Belsenu zahynulý **George Valois**,⁸¹ který ve Francii ve dvacátých letech doslova jako jediný nárokuje pro své politické uskupení nálepku „fašismu“. Tři divoké Célinovy politické pamflety⁸² nemají s fašismem také vůbec nic společného, ani s tradiční italskou prvotní

⁷⁹ Zřetelnější než v citované literatuře je to na četných fotografiích z pamětního svazku fašistické strany, totiž: Giuseppe Carlucci (ed.), *Repubblica Sociale Italiana. Storia*, třetí přepr. vyd. Řím 1959 (Centro Editoriale Nazionale).

⁸⁰ Harry Fornari, *Mussolinis gadfly: Roberto Farinacci*, Nashville, Tenn. 1971 (Vanderbilt University Press).

⁸¹ Valois (vl. jm. Alfred Georges Gressent), žák Sorelův, prominentní renegát „Action Française“ a Leninem respektovaný hospodářský teoretik, zakládá v listopadu 1925 „Faisceau“ (francouzský ekvivalent Fascio). Srv. Yves Guichet, Georges Valois ou l'illusion fasciste, s. 1111 – 1144 v: *Revue Française de Science Politique*, Paříž, prosinec 1965. Ačkoli Valois své programové dílo nazývá *Le Fascisme* (Paříž 1927, Nouvelle Librairie Nationale), všude proniká národně-socialistická tendence, tak např. na s. 72 a dále: „Fašismus je jediným národním hnutím, které navrhlo totální dělnickou politiku... Na s. 21 Valois výslovně staví vzorec „nacionalismus + socialismus = fašismus“.

⁸² Louis Ferdinand Céline, *Bagatelles pour un Massacre*, Paříž 1937 (Denoe); tentýž, *L'École des Cadavres*, 1938; tentýž: *Les Beaux Draps* (volně přeloženo: V bryndě), Paříž 1941 (Nouvelles Editions Françaises). Tyto tři pamflety nebyly – „pour cause“, jak by řekl Francouz – vdovou zahrnuty do pětisvazkového vydání sebraných spisů, Paříž 1966 a násl. (Balland). Ke složité postavě tohoto básníka nejsnáze přes zvláštní célinovská čísla časopisu *L'Herne*, 3 (1965) a 5 (1965), s přehrslí materiálu. Speciálně k célinovské politice srv. Jacqueline Morand, *Les idées politiques de Louis Ferdinand Céline*, Paříž 1972. * Pozn. překl.: Česky z uvedených pamfletů vyšla jen *Škola mrtvol*, Praha 1939 (Nakl. Fr. Strnad). Dnes se u nás Célinem a jeho dílem systematicky zabývá Anna Kareninová.

formou ani s „fašismem“ v našem poněkud rozšířeném smyslu. Co je na Célinovi jiné, není jen sžíravá nenávist, která kontrastuje s „chladným stylem“. Co z oněch tří pamfletů nejspíš dělá jediné národně-socialistické bojové texty [Kampfschriften] vysoké literární úrovně, není ani sama plebejská míza [Saft, též: energie], která je oživuje. „Národně-socialistické“ na nich je, že si zde sociální vzpoura, přesněji: psychická vzpoura celé lidové vrstvy hledá svého nepřítele a nalézá tu svůj výraz [Wort].

Kdo tyto stylové rozdíly nevidí, neporozumí ani co se děje, když Céline v Paříži během německé okupace potká Ernsta Jüngera. Jünger tato setkání zachytil ve svých denících „Strahlungen“ (Vyzařování) pod různými daty a s ostrostí pohledu jemu vlastní; Céline tam zčásti vystupuje pod svým jménem, zčásti pod snadno průhledným pseudonymem. Co se může stát? Národní socialista Céline očekává, že v německém okupačním důstojníkovi a kolegovi spisovateli najde spřízněnce – a naráží na to, co je mu nejcizější: na „estéta“, tedy na „fašistu“, který nechce jeho nenávist sdílet, ba se mu přičí. V negativním je toto setkání právě tak velesymbolické jako na začátku vyličené setkání Gottfrieda Benn a Marinettiho v pozitivním.

Sociologický výhled

Naše práce začíná konfrontací dvou spisovatelů a končí konfrontací dvou jiných. To naznačuje, že je třeba ji kvalifikovat jako „ideologicky-historickou“ a že podle dobového vkusu postrádá „sociologické zdůvodnění“. Nuže, cíl této práce není ani ideologicko-historický – na to bere jednotlivé výroky příliš málo doslovně – ani sociologický. Snaží se spíše odkrýt podněty, které vedou jak k ideologické tvorbě, tak ke vzniku určitých popolitostních nebo společensko-organizačních forem. Tento metodický přístup odpovídá přibližně přístupu Aloise Riegla v dějinách umění, který teorii, že jednotlivým uměleckým kategoriím předchází „umělecké chtění“, ukončil plané rozepře, zda architektura podmiňuje sochařství (a malířství) či naopak.

Touto teorií „politického chtění“ naprosto není popírán význam společenského [des Gesellschaftlichen]; jen se obrací proti monokauzální jednoduchosti „sociologismu“, který nikdy není schopen logicky vysvětlit, jak se údajně nevyhnutelná determinace společností vlastně snáší s faktem prudkého sociálního převrstvení [Umschichtung] právě v našem údobí let 1919–1945. (Levicové teorie elit, jimiž se snaží rozpor řešit – např. o renegátech ze starých vůdčích vrstev, kteří prý stáli u zrodu emancipace – nejsou dlouhodobě moc přesvědčující). Společenské [Das Gesellschaftliche] je částí komplexní skutečnosti {tak jako i politično nebo ekonomično, pozn. překl.}.

„Komplexní“ přitom znamená, že ve skutečnosti žádné jednosměrné cesty neexistují; mezi jejich jednotlivými částmi spíše vládne komplikované „sem a tam“ účinků – nebo také jen podobností. Naivní schéma nadstavby a podloží bylo pracovní hypotézou sociálních teoretiků, kteří se prosazovali proti celistvému idealistickému prostředí. Avšak idealismus a jeho korelát byly oba dávno rozmělněny a člověk opět může myslet z nerozděleného bytí.⁸³

Abychom byli konkrétní: ve výzkumu fašismu proti sobě stojí sociologická teze a sociální stav [Befund], které se přísně vzato vylučují. Teze se táhne, s několika nevýznamnými variantami, většinou teorií o fašismu, a to i nemarxistických, ačkoli je marxistického původu a byla formulována již na počátku dvacátých let, v době pochodu na Řím, ve střetu s italskými černými košilemi.⁸⁴ Podle této teze je „fašismus“ v jádru obrannou reakcí středního stavu (a to zejména nižšího středního stavu), který se ocitá v nebezpečí, že bude rozmělněn mezi nastupující proletariát a horní vrstvy vlastní výrobní prostředky. Horním vrstvám by tato obranná reakce přišla vhod, aby onen ohroženě se cítící střední stav postavil hráz proti proletariátu.

Sociální stav je naproti tomu takový, že se mezi lety 1919 a 1945 uskutečnila společenská restrukturalizace [Umstrukturierung], kterou lze významem srovnat s restrukturalizací při přechodu od *ancien régime* do buržoazní doby. V uvedeném období byly staré třídy oslabeny a vytvořila se široká střední vrstva, zbytky staré horní vrstvy se ještě udržují v jakési chráněné rezervaci [Naturschutzpark] a ostatní je řízeno malým počtem manažerů. Touto širokou vrstvou v žádném případě nebyla na zemi uskutečněna spravedlnost, dále existují nerovnosti a křiklavé majetkové rozdíly, existují nové skupiny nuzných (důchodci) – ale neexistuje už „třída“ nebo „stav“ ve starém smyslu, totiž jako realita, do níž se člověk narodil a s níž se jednou provždy spokojil. Společnost se stala směrem nahoru propustná, i když modalita vzestupu nejsou vždy potěšitelné.⁸⁵

⁸³ Člověk může myslet z nerozděleného bytí, neboť počínaje Nietzschem je rehabilitováno předsokratické pojetí světa jakožto jediného, nijak neštěpeného celku, který odhaluje falešné dichotomie (např. duch – hmota, tělo – duše, lidské – božské) a ambivalence (senzibilní – inteligibilní, světské – nadpозemské, časnost – věčnost). Viz G. Locchi – *O smyslu dějin*, Ed. Fascikly 6/11, s. 27.

⁸⁴ V marxistickém táboře je ovšem jednoznačnost této definice fašismu narušena již koncem 20. let, když vzniká označení sociální demokracie jako „sociálfašismu“.

⁸⁵ Tento sociální převrat ostatně ještě není ukončen. Jeho nejdůležitějším charakteristickým znakem po roce 1945 je rýsující se polarizace mezi většinou přitakávající výkonnostnímu principu a menšinou, která se kritikou pro kritiku snaží dobýt vedení.

Jak se tato teze a stav snáší? Inu, tezi je nejprve třeba výrazně modifikovat. Moderní individuální výzkum [Einzelforschung] začíná uznávat, že přiřazování nových forem pravice ke střednímu stavu již není udržitelným zjednodušením; průkopnický zapůsobila zejména práce Louise Chevaliera o sociálních kořenech bonapartismu (1950), následovaly studie NSDAP od Franz-Willinga a Masera o počátcích této strany. Co se týče námi rozlišovaných proudů, tak se nezdají předpokládat (a podněcovat) jen různé formy, nýbrž i různou intenzitu sociálního spojování [Bindung]. Že se na národně-socialistickém impulzu velmi silně podílejí nižší vrstvy společnosti (jak bylo řečeno: nejen střední stav a maloměšťáctvo – ve značné míře, více než se obvykle přiznává, také dělníci), není překvapující. U etatistických tendencí je sociální fixace výrazně slabší, neboť tyto tendence rezonují především u manažerů [Managern], kteří přece v průměru představují nadaný výběr z nejrůznějších vrstev. Ve fašistickém proudu je to opět jinak. Tento „styl“ je v námi popsaném smyslu nesen především skupinami obyvatelstva, které stojí mimo společenskou vrstvu definovanou způsobem výroby – tedy např. mládeží, která se do profesního života ještě nezačlenila nebo vojáky, příslušníky branných svazů či jiných mužských spolků. V sociální [im Sozialen] mají ovšem všechny tři proudy jedno společné: stále znovu se projevují vůli k odbourávání starých sociálních bariér.

Je to – jak tvrdí levicové teorie o fašismu – pouhá rétorická fasáda před úplně odlišnou skutečností? **Víra pocházející ze zvláštní situace 19. století, že jen levičák může být revolucionářem, je hluboce zakořeněná. Nicméně u historiků jakož i sociologů nadaných historickým taktem přeci jen čím dál více proráží poznání, že zde popisované jevy byly mocnou revoluční silou,** která onen hluboko sahající sociální převrat [Umwälzung] učinila vůbec možným – ať už se teď převrat pokládá za něco potěšitelného nebo ne. Rolf Dahrendorf, tehdy ještě mladý profesor sociologie, to svou slavnou větou, že **Třetí říše pro Německo znamená** – vedle mnohého jiného – **právě „zvrát k moderně“** vyjádřil asi jako jeden z prvních. Je pomalu čas, zabývat se i těmito stránkami „fašismu“, namísto jen těmi anekdotickými nebo zločinnými.

Máme však důvod „fašismus“ tímto způsobem „historicky ospravedlňovat“? Právě tak slavným výrokem (tentokrát nikoli Dahrendorfovým) o „pedagogicky nevídaných“ pravdách bychom se neměli nechat odstrašit. Historie není naše vychovatelka [Gouvernante], nedeterminuje nás. Ale nenabízí ani libovolné, nekonečné vějíře možností. Přestáváme-li konečně ignorovat tabuované věci jako „národní socialismus“, „fašismus“ a tak dále, a střízlivě a diferencovaně se tážeme, čím ve skutečnosti byly – pak se také dozvíme, které možnosti nám zbyly.

1974

Vita Armin Mohler

Nar. 12. dubna 1920 v Basileji jako syn železničního úředníka; otec pocházel z protestantské selské rodiny z oblasti Basileje, matka (roz. Weingartnerová) z katolické řemeslnické rodiny v Luzernu; od roku 1949 ženat s Edithou Weilandovou (Němka nar. v Basileji); mají dva syny.

Vzdělání: 1938 maturita na basilejském gymnáziu; 1938 až 1949 studia (přerušena vojenskou a studentskou pracovní službou, jakož i vězněním) filozofie, dějin umění a germanistiky v Basileji a Berlíně (zde v r. 1942); 1949 v Basileji promuje (Dr. phil.) u **Karla Jasperse** a Hermana Schmalenbacha.

Zaměstnání: 1949 – 1953 osobní tajemník **Ernsta Jüngera** v Ravensburgu a Wilflingenu; 1953 – 1961 zahraniční dopisovatel (pro francouzskou vnitřní a zahraniční politiku) švýcarských, německých a rakouských listů v Paříži; v roce 1961 se s rodinou stěhuje do Mnichova a nastupuje jako tajemník Siemensovi nadace (Carl Friedrich von Siemens Stiftung); od r. 1964 pracuje jako její manažer.

Akademická dráha: 1967 habilitace z politologie na právnické fakultě univerzity v Innsbrucku (jako vůbec první habilitovaný v Rakousku v tomto novém oboru); od téhož roku zde přednáší; roku 1972 H. Firmbergová, ministrině kultury za sociální demokracii (SPÖ), z politických důvodů zamítá Mohlerovo jmenování řádným profesorem navržené univerzitou.

Ocenění: 1967 je prvním držitelem ceny Konráda Adenauera (tedy první „velké“ ceny, která – zpočátku za asistence osobností veřejného života – nebyla udělována levicí a středem). Dostává ji za publicistiku ještě přímo z rukou starého kancléře, poté se stává cílem více než dva roky trvajících mediálních útoků. „Honu na čarodějnice“ jaký levice dobře umí...

Dílo: Stěžejní je disertace *Die Konservative Revolution in Deutschland 1918 – 1932*, která se od roku 1950 dočkala již šesti knižních vydání. Za vlivné jsou považovány také *Von rechts gesehen* (1974), *Liberalenbeschimpfung: Drei politische Traktate* (1990) nebo *Der Nasenring: Im Dickicht der Vergangenheitsbewältigung* (1991). Celkově je M. autorem šestnácti knih na nejrůznější témata (např. *Die Schleife: Dokumente zum Weg von Ernst Jünger*; *Die Fünfte Republik: Was steht hinter de Gaulle?*; *Was Deutschen fürchten: Angst vor der Politik – Angst vor der Geschichte – Angst vor der Macht*; *Sex und Politik*; *Georges Sorel: Erzvater der Konservativen Revolution* aj.)

Metapolitika: M. nikdy nebyl členem žádné politické strany nebo organizace, přestože v 70. letech podporuje konzervativce z křesťansko-sociální unie (CSU) – dočasně je dokonce poradcem Franze Josefa Strauße – a v 80. letech má blízko k republikánům Franze Schönhubera (jejichž strana vznikla odštěpením se od CSU); z velké části ovšem ovlivňuje náplň prestižního čtvrtletníku *Criticón*, vydávaného **Casparem von Schrenck-Notzingem**, a volbou témat podstatně přispívá ke vzniku německé Nové pravice; spřátelený **Alain de Benoist** ve Francii „na oplátku“ pro svou nejznámější knihu přejímá název *Vu a droite* (Viděno zprava – Von rechts gesehen). M. píše i pro *Junge Freiheit*, *Junges Forum* nebo *Deutschen National-Zeitung* Gerharda Freye. Je pravděpodobně jediným z německých myslitelů konce 20. století, který má něco z velikosti Ernsta Jüngera, Carla Schmitta či Martina Heideggera.

‘Hřích’ mládí: Koncem 30. let se pod vlivem židovského kamaráda, jehož rodiče emigrovali z Německa, stává *salonardem*, salónním komunistou s antimilitaristickým naladěním. Je v tom kus „vzpoury proti maloměšťáckému světu rodičů“; avšak prožitek z četby *Zániku Západu* Oswalda Spenglera a Jüngerova *Dělníka* jej brzy obrací napravo; ve dvaceti rukuje do švýcarské armády; roku 1942 dezertuje, aby se přidal k evropským dobrovolníkům Waffen SS; není přijat, údajně pro „nespoléhlivost“ danou kontakty s emigrací; po návratu do vlasti je vojenským soudem odsouzen k roku odnětí svobody.

Armin Mohler zemřel 4. července 2003.

A. Mohler, *Der faschistische Stil*, v: *Von rechts gesehen* (Viděno zprava), Stuttgart 1974 (Seewald Verlag); k českému vydání připravil Karel V., Studijní skupina Dělský potápěč; Tradice budoucnosti, ed. Fascikly č. 7/2011.